

Vehtures filosofija

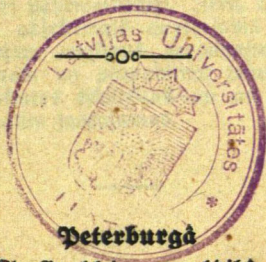
winas wehture un
usdewumi

no

Ernsta Bernheima

wehtures profesora Greifswaldes uniwersitatē

No wahzu walodas tulkojis
P. Dahle

A. Gulbja apgahdibā

Grāmatu drukatava „Sanša”, Rīgā, Marijas eelā Nr. 2

No tulkotaja

Schi grammatina ir profesora Ernsta Bernheima plasča un preekššihmigi-sinatniškà darba „Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie“ peektàs grammatas tulkojums no festà isdewuma (1908. g.).

Ja wehsture pate par sewi peeder pee interesantakàm un pamahzofchakàm sinatnem, tad wehstures filosofija, kura sawà wehsturiskà dalà rahda, tà dafchados laikos zilwezes domajoschee gari un sinibu wihri fapratufchi zilwezes gaitu un likteni, bet sawà sistematiskà dalà mehgina issinat, kahdi pamatspehki waj likumi noteiz wehsturisko prozesu, kahdi ir wina galwenee rezultati un kahds ir wina apflehtais plans, eefchejà kopnosihme, ir ne masaf interesanta un fwariga disziplina. Utrast weenu waj otu atbildi us mineteem jautajumeem ir katra apfiniga zilweka eefchejà wajadsiba un usdewums. Isprast zilwezes wehsturi, winas kulturelè darba raksturu, wehrtibu un wirseenu — nosihmè lihds ar to jo leelà mehrà noskaidrot pascha dsihwes usdewumu, sawu atteezibu pret tuwako un tahlako garigo apfahrti, jo mehš efam pagahtnes mantineeki, tahlak-wirsitaji un ari pahrweidotaji. Zeru, ka Bernheima kodoligais un objektiwais apzerejums fneegs latweefchu lasitajam augligus eerofinajumus nopeetnàm pahrdomam un pamudinàs wina us tahlakstudijam wehstures filosofijas un ar wina sakarà stahwofcho sinatnu jautajumos.

Die ...

Die ...

Die ...

Wehstures filosofija

Naw schaubu, ta wehsturiska prozesa sakara un weenibas ispraschanas problemi istaisa wehstures filosofijas galweno sakuru; bet tahla! ari nesneedsas domu sakana par schis ispraschanas buhtni, un te naw neta sawada. Wehsturiskas sinatnes attihstibas gaita bija par eemeslu tam, ta wehsturneeki peegreesa mas wehribas prinzipielo jautajumu apstatischanai un noskaidroschanai, no ta tad ari neisbehgami zeeta wehstures filosofijas istopschana. Wehsturneeki-spezialisti pa leelakai dasai mas ruhpejas par pehdejo, kaut gan wini atradas sem winas wairak wajmasal apsinata eespaida, bet wehstures filosofi, ta filosofi, soziologi waj diletanti, stahweja tahlu no wehsturiskas spezialisglichtibas: ta tur lai noskaidrotos sinatniska nosare, kura atrodas wiszeeschaka sakara ar wehsturisku un filosofisku spezialisglichtibu?

Dahrskats par wehstures filosofijas attihstibu apstiprinas sazito un lihds ar to orientes winas galwenajos wirseenos. Sakana ar scho noluhku un mana darba ekonomiju mans usdewums, sinams, newar buht sneegt schis nosares isfmesofchu literaturas wehsturi; pirmas nodatas beigas peewestee darbi peepilda scho usdewumu. Gewehrojot atsewischku sistemu un wirseenu eedalijumu ahrtahrtigo bagatibu ir drihsal dauds leelaka wajadsiba eepahitees ar tam galwenam strahwam, kuras arweenu wehl noteiz wehstures sapraschanu, un eeguht tahda zela redses stahwolli, kursch daritu eespehjamu no sistematisklam weenpuhsibam brihwu kopustwehrumu, ta ta zaur to pehtischana tiftu wispuhsigi paplaschinata, bet ne weenpuhsigi sakchaurinata. Saisni tagad, kur pretejee wirseeni weens otu dsihwi aplaro, tas

schleetas buht no sewischka swara. Es wehl pee-
simeju, ka selojoschs daschado sistemu islikums naw
darbs no otram rotam pehz filosofiskeem kompendijeem,
bet pamatojas us autoru patstahwigam studijam.
Eho darbu, nestatotees us wina ihsumu, newar
wehrtet pahraf semu: pa leelakai dalai ir grubtaki
ihfi atstahstit kahdas sistemas galwenas domas, nekā
islikt winas plascha apzerejumā.

I. Wehstures filosofijas attihstiba

Terminu: la philosophie de l'histoire pirmo reisi, zit sinams, leetojis Wolters; ta wiasch nosauza fazerejumu, tursch tita nodrukats no wina 1765. g., bet pehz tam, pahrgrosita nosaukuma tita peewe-nots wina „Essai sur les moeurs et l'esprit des nations — Uzerejums par tautu tikumeem un garu“. No wiasch saprata sem schi termina, redsams is wina fazerejuma pirmeem wahrdeem: lasitajs grib „lire l'histoire en philosophe“*); tapehz autors nodomajis rakstit wehsturi ta filosofs. Tatschu schis fazerejums aprobeschojas tikai ar senatnes wehsturi un satur fewi seno tautu raksturojumu blakus wis-pahrejeem asprahligeem pahrspreedumeem par kulturassahktumeem, zilweka buhtni un daschadeem eestahdijumeem. Tani laika jau bija palizis par modes leetu apluhkot wehsturi „filosofiski“. Schahda apluhtojuma sahktumi mellejami tahku atpakal, jo war ar pilnu teesibu teikt, ka wehstures filosofiskais apluhtojuma weids ir tikpat wezs ta pate wehsture; bet satariga un apsiniga atteezigo problemu istirsaschana, ta sistematiskas sinaschanas preekschmets, ir jaunata laika darbs.

Senatne nepasina wehstures filosofijas nupat arahdita nosihme, tapehz ka winai bij sweschs nogidums par zilwezes eekshejo weenibu; bet lihds ar kristigo tizibu peepildas weens no swarigakeem noteikumeem preeksch tam, lai saprastu zilwezi un wiasas likteni ta weenu eeksheji-satarigu kopumu. Tikai kristigas tizibas laikmeta mehs ari fastopam pirmo wehstures filosofijas sistemu, kas zelta us ka-

*) Pa latwisli: „lasit wehsturi ta filosofs“. Sull.

tolistā pašaulsūstata pamateem, tā to preetš wi-
 dus laikeem wadoschā nosihmē formulejis sw. Au-
 gustins galwenā kahrtā šawās de civitate Dei*)
 diwdesmit diwās grahmatās. Ar šahšana attrišchanu
 no Deewa walsstibas tika metafisiski nodibinata
 civitas terrena jeb diaoboli**); lihds ar grehtos kri-
 šchanu šahšas winas isplatīšanās wirs semes, Rains
 ir winas pirmais civis***); Deewa isredsetee tur-
 pretim representē civitas Dei. Ašijas walsstis un
 Romas imperijā welna walsstis eeguhst ahrkahrtigu
 waru, tad parahdas Kristus, lai no jauna un us-
 stipreem pamateem dibinatu Deewa walsstibu wirs
 semes, no šchi laika basniza representē winu un us-
 waru pilnā isplatīšanās gaitā zihnas ar welna
 walsstibu eekšcheji un ahreji. Tautas tāpat tā
 atsewiščki zilweki sadalas diwos leelos kara lehge-
 ros — Deewa behrnos un welna jeb pašauls behr-
 nos; pirmo eesihme ir šatiziba, šastana ar sewi
 pašču, pašauli, Deewu, otro šaunā šihme ir nemeers,
 nesastana ar aplahrtejo pašauli, nepašlaušiba Dee-
 wam un wina hauschleem. Kristigā waldīšana, tā
 garigā, tā pašauligā, ir eezelta no Deewa un šatra
 pirmatneji weenlihdšigi un brihwi radito zilweku
 padosšanās augštakai warai eestahdita preetš tam,
 lai žaur grehtos krišchanu bes atbalsta palituschos
 semes žekineekus turetu us Deewa walsstibas žela un
 waditu pa winu. Šitai tahda waldiba ir likumiga,
 šura pašchaisleedšigā pašemibā, brihwa no patmih-
 libas, augstprahstibas un waldīšanas šahres (šchem
 Luzifera pirmgrehtem), nododas šchim usdewumam;
 tas paš šakams ari par walssti, šura šalpo šchim
 usdewumam. Pretežā gadījumā tā walsstis tā wal-
 diba ir welna riški; Deewam patihkamam, šaisnam
 walditajam pretejš ir šauns walditajs jeb širans —

*) Š. i., diwdesmit diwās grahmatas par Deewa walsstibu.
 Šult.

***) Š. i., semes jeb welna walsstiba. Šult.

****) Š. i., pilsonis. Šult.

welna walstibas pilsonis. Garidsneezibas pusē latrā sinā ir garigās kahrtas privilegija, winai peeder teefibas isdalit sakramentus un rihkotees garigās leetās; wehlat no tam attihstas usskats par garigās waras pahrakumu par laizigo waru, un beigu beigās par pahwestu tā civitas Dei waditajus un Deewa weetneetus augstako stahwokli pahr wisu basnizu; bet pee Augustina schis weedoklis wehl naw attihstits. Basnizas uswaras pilnā isplatischanās wirs semes un winas triumfs par welna walstibu ir wehstures galwenais saturs, laitu mehrkis. Wehl reis welns sagrahbs wisu waru un pabalstis Antikrista wiltus leetu, lai isnihzinatu civitas Dei; bet basniza uswarēs scho pehdejo kahrdinajumu, peepildisees islihdinaschanās mehrs un pastara teefas deena atpestis civitas Dei lozektus us muhschigu swehtlaimibu debeswalstibā, turpretim grehta behrnitis nosoditi us muhschigām mokam ellē.

Schis usskats ir wisas widuslaitu wehstures sapraschanas un wisu spezifiski katolisko sistemu prototips, dualistisko, teokratisko sistemu prototips wispahri. Diwypadsmità gadu simtena widū Otto fon Freisinga par jaunu atdsihwinaja Augustina usskatu un lita winu par pamatu wehstures islikschanai sawās kronikās; Schaks Bosué flatas no ta pascha weedokla sawos „Discours sur l'histoire universelle“*) (1861.), un lihds pat jaunakam laikam winsch teef peemehrots gadu simtenu progresam: pehz frantschu rewoluzijas no wikonta de Bonalda, Schosefa de Mestra, Josefa Göresa un ziteem, wisjaunakā laikā no wehsturiskā pasaulsuskata stingri katoliskā wirseena, tā winsch isteizees eeksch „Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft“ 1880., pirmā sehjuma, pirmā lapp. un sek. Pee schi pascha wirseena peeder ari romantiku, tā F. fon Schlegela („Vorlesungen über

*) „Pahrspreedumi par wispahrigo wehsturi“.

die Philosophie der Geschichte“), no basnizās eman-
zipejuschos ewangelisko teistu, tā F. de Rusehmona,
usfłati, kuri attihstīti wina grahmātā: „Les deux
cités, la philosophie ne l'histoire aux différents âges
d' l'humanité“*) (divi sehjumi, Parifē, 1874.). Un
tuwā radneezibā ar scho wirseenu atrodas ari
Stefensena dšilās domas wina darbā „Zur
Philosophie der Geschichte“ (1894.), kursch, nestato-
tees us šawu tizibu, neiswairas no tagadnes škepti-
škeem jautajumeem, tāpat ari apokaliptitiskā juhšma
R. Rocholla grahmātā „Philosophie der Geschichte“
un wina rakstā: „Weltgeschichte Gottes Werk“
(1905.). Wišpahrigi ortodoksali-protestantiskais pa-
šaules usfłats stahw tuwaki Augustina pamatdomam,
tapehž tā wišsch atmet pahwesta waldoscho stahwolli
basnizā, par kuru pee Augustina naw wehl runas,
un tahdejadi peeschkir tizigo wadischanā pašauligai
warai patstahwigaku nosihmi. Bes tam wišsch tee-
zas us kulturas labumu, augstatu nowehrteschanu.
Ari Augustins pehdejos nebuht neatmet, tā wišsch
wišpahri neatmet semes labumu, tā Deewa dah-
wanu, baudischanu, ja tikai pee tam zilweki ne-
laujas nomalditees no Deewa walstibas zela; un
wišsch naw nejuhtigs pret zilwekā noteekoscheem
Deewa Gara brihnumeem, kursch parahdas kulturas
eeguwumos. Wina usfłati atļauj eewehrojamu brih-
wibu kulturelo labumu praktiskai nowehrteschanai,
un tapehž ortodoksijā mehš šastopamees ar šchaura-
keem un plaschakeem usfłateem, bet ar pehdejeem,
galwenā kahrtā, gan protestantiskajā ortodoksijā.

Lihdsās šchim wirseenam, pa daļai ari pretim
winam, stahw usfłata weids, kuru war wišpahrigi
raksturot tā tahdu, kas wehstures ihsto šaturu eerauga
religiosās deewaapsinas attihstibā un dšihwē eeksch
Deewa, deewischkās idejas realizacijā us peeaugo-

*) „Divas walstibas, wehstures filosofija daschados zilwezes
laimetos“.

schàs garigàs pilnibas zela; jo schis usflats parahdas loti daschadàs formàs, te peesleedamees wairaf deismam, te panteismam, te zensdamees pazeltees pahr scheem abeem ekstremeem; te wairaf ar konfessionalu, te wairaf ar filosofisku notrahfu. Te mehš atrodam blakus til daschadus zilwekus un sistemas, tà Schellingu wina filosofijas pehdejâ fase,*) Kristijani Karli fon Bunsenu ar wina darbu: „Gott in der Geschichte oder der Fortschritt des Glaubens an eine sittliche Weltordnung — Deewš wehsture waj tizibas progress us titumistu pasaules eefahrtu“ (1857.), tà R. Kr. F. Krausi ar sawu domu bagato, idealistiskai filosofijai radneezigo, panteistisko dsihwes mahzibu, kuru winsch islizis sawàs lezjijàs un daudsajos, pa leelakai dalai tikai pehz wina nahwes (1832.) klajâ laistos rakstos, tà F. Lorana (Laurents) wehstures filosofiju „Histoire du droit des gens et des relations internationales — Starptautisko teesibu un starptautisko atteezibu wehstures“ (1870.) astonpadsmità sehjumâ; te war peeminet ari Lesinga apzerejumu: „Die Erziehung des Menschengeschlechts — Zilwezes audsinaschana“.

Somehr wifas schis is teologijas un religijas isauguschàs sistemas, zit leels ari naw bijis winu eespaidš us wehstures sapraschanu un zit leels winsch pa dalai naw ari wehl tagad, naw nemitigi noteikuschas jaunatàs wehstures filosofijas, tà sewischkas sinatniskas nosares, iszelschanos un attihstibu. Wisa winu nosihme, fastanâ ar winu raksturu, pastahw wehsturiskâ materiala plaschajâ sintetiskajâ aptwehrumâ, un schini sinâ winas weenmehr sneegš isejas punktus, ja — paliks pat par imposanteem paraugeem preeksch sistemam, kuram naw ateistiskas notrahfas; bet atsewischku problemu aptwerschanai un analitiskai ispehtischanai winas naw dewuschas neta wadoscha.

*) Tâ fauktâ „positiwàs filosofijas“ fase, kura pamatojas us mistiski-religiskeem prinzipteem. Zult.

Sablakà attihstibas linija eet pa to paschu zelu, pa turu eet wehstures genetiskàs ispraschanas attihstibas linija. Rà preekschtezi us schi zela war jau feschpadsmità gadu fimteni minet Schani B o d è n u, bet pehz tam, ap 1725. gadu, Dschambatistu W i t o ar wina darbu: „Principj della scienza nuova d'intorno alle commune nature delle nazioni — Jaunas finatnes prinzipi par tautu kopejo dabu“.*) Bet ihstais eerosinajums tagadejās wehstures filosofijas iszelschanai nahf ap astonpadsmità gadu fimtena widu no Franzijas, no M o n t e s k j è 1749. gadà klajā laistà darba: „De l'esprit des lois — Par likumu garu“ un wehl wairaf no diweem Schan-Schaka R u s s o fazerejumeem, kuri parahdijās 1753. un 1762. g.: „Discours sur l'origine et les fondements de l'inegalité parmi les hommes — Pahrspreedumi par neweenlihdšibas iszelschanos un pamateem starp zilwekeem“ un „Du contrat social — Par sabeedrisko lihgumu“, turos teef apstatiti swarigakee wehstures filosofijas problemi, jautajumi par kulturas un walsts iszelschanos un buhtni. Schee fazerejumi, — te war wehl peeminet Šjurgó: „Discours sur les progrès successifs de l'esprit humain — Pahrspreedumus par zilweziskà prahta palahpeniskeem panahkumeem“ (1750.), — rahda wispahrejās intreses pamoschanos preeksch wehstures filosofiskas apluhkoschanas un spezialī preeksch minetà kulturas pamatproblema istirfaschanas. Pee schi pascha intereses wirseena peeder W o l t è r a wehsturiskee raksti, galwenà kahrtà jau minetais „Upzerejums (Essay)“, asprahtigas uniwersal- un kulturwehsturiskas stizes ar wispahrigeem prahtojumeem, kurà teef eewests tolaitu wehl neparastais terminsch „wehstures filosofija“. Schis wirseens atrada fewischki dšihwu atbalši Wahzijā, kur winam nahza pretim jaunais uniwersalwehsturiskais

*) Sal. D. Klemm, G. B. Wico als Geschichtsphilosoph und Völkterpsycholog, 1906.

un estetiskais virseens; te jaatsihmē Isāka Iselina un Jekaba Degelina šazerejumi, no kureem pirmais savās „Mutmaßungen über die Geschichte der Menschheit — Domās par ziltwezes wehsturi“ (1764.) un zitos rakstos mehginaja apgahst Ruso ufskatus no universalwehsturiskā weedokta, bet pehdējais savos memuaros, kuri eespeesti eefsch „Abhandlungen der kgl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin“ (1770. un šē.), analīzē Monteskjē garā šabeedriskās dšihwes apstahklus.

Fatschu par ihsto wehstures filosofijas nodibinataju jaufskata Herders, ja tikai par kahdas sinatnes nodibinataju ar pilnu teesibu atsihst to, kurfch pirmo reisi sinamu problemu apjomu atsihst par atsewischkās disziplinas šakarigu preefšmetu, apsih mē tos un apsinigi formulē winaš tā šchahdu preefšmetu. Tā Herders bes šchaubam darija pirmais, un katra eeruna pret to*) ir nepamatota. Herdera darbs, par kuru te ir runa, parahdijās 1784.—1787. g. šeschās dakās, sem nosaukuma: „Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit — Idejas preefch zilwezes wehstures filosofijas“. Šchi darba preefšwahrdā winaš škaidri šaka, ka wajaga buht wehstures filosofijai tā atsewischkai sinatnei, un apsih mē winaš galwenos problemus, pee kam winaš parasto jautajumu par kulturās izšelchanos un attihstibu padod pirmēem, jo tas preefch šchis sinatnes naw peeteetoshi dšifsch un ismekoššs. Winaš tikpat eewehro notikuschā isškaidrojumu tā wina etisko nowehrtejumu, tikpat wehstures faktorūs tā winaš resultatus. Pahrfkatidams pašaulēs šlatuwi, winaš par wehstures faktoreem atsihst no weenas pufes ahrejo dabu, no otras pufes — no Deewa zilwekā eeliktās špehjas; pateizotees šcho abu faktoru šawstarpejai eespaid-

*) Kā peem., R. Mayr's, Die philosophische Geschichtsauffassung der Neuzeit, 1887., 209. lapp. F. Laurent, La philosophie de l'histoire 1870., 115. lapp. Pareisi nowehrte Herdera nosihmi W. Wundts, Logik, otras f. otra nod., 1895., otras ijd., 422. lapp. un šē.

doschanai (Wechselwirkung) zilweki attihstas lihds tai palahpei, lihds kurai wineem atkauj to esofchos dabas apstahkos winau spehjas. Alf nazionalo spehju un dabas apstahku daschadibas daschadas semes joslas zilwezes attihstiba norisnajas loti daschados weidos. Bet schee daschadee attihstibas weidi naw bes nosihmes un eefscheja sakara; nefkatotees us wisu daschadibu rahsu un tautu attihstiba, tomehr ir eespehjamš noteikt kopejus pamatwilzeenus: wispahrzilwezigo, humanitati. Sahdi humanitates kopejee wilzeeni ir: prahts, labfirdiba, labwehliba pret sewi un ziteem, kuri wilzeeni parahdas katra pateesi zilweziska darbiba un lihds ar kulturās palahpenisku attihstibu eeguhst arweenu bagataku un tihraku isteiksmi, sekmedami zaur to Raditaja spraušta idealā mehrka peepildischanu. Wisas tautas, ari tās, kuras stahw us sematās attihstibas palahpes, katra sawadā weidā peedalas pee schis humanitates peepildischanas, wisas winas weizina humanitates ideala realizaciju wehsture. Scho usskatu Herders mehgina peerahdit ar wispasaules wehstures skizejumu. Zit leeliks schis usmetums ari naw, no muhsu weedokta mehs tomehr eeraugam winā leelus truhkumus un kluhdas. Sewischki autors peeteekofchi neewehro kulturās apstahkus tā darbigu attihstibas faktoru; Herders pawisam neewehro, ka dabas apstahki dara teeschu wadoschu eespaidu us zilweku tikai us sematām kulturās palahpem un ka lihds ar kulturās peeaugschanu kulturelee apstahki arweenu stipraki un stipraki konkure ar dabiskeem apstahkeem. Bes tam humanitates saturs, kurai jabuht wehstures attihstibas resultatam, ir palizis pawisam nenoteikts un wispahrigs, un daschus schein atteezofchos jautajumus Herders apluhko weegli waj pawisam winus neapluhko. No pirmā mehginajuma nedrihtst gaidit pilnibu. Peeteek ar to, ka pats Herders pasemigi atsiht truhkumus un zer no wehstures filosofijas nahkotnes labaku.

Pehz Herdera wehstures filosofija attihstijās divos daschados un pee tam pretejos wirseenos, turi tilai nupat saht saweenotees.

Weens no scheem wirseeneem, idealistiskais, iseft no Ranta un sasneeds ar Hegeli sawu augstato isweidojumu.

Rants islizis sawu filosofisko usskatu par wehsturi galwenā lahrta sazerejumā, kursch parahdijās 1784. g. sem nosautuma: „Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht — Ideja preekšč wispahrigas wehstures no wispasaules pilsonibas weedokta“. Zil mass ari naw schis sazerejums,*) bet eespaidis bija leels, jo winsch noteiza wisa idealistiskā wirseena usskatus wehstures filosofijā, Hegeli lihds-eeskaitot. Galwenais jautajums, ar kuru eesahht Rants, raksturo wisu scho wirseenu. Winsch jautā:

„Rā tas ir eespehjams, tā, neskatotees us atsewischko zilweku schēetamo gribas impulsu un darbības brihwibu, wispasaules wehsturē wispahrigi tomehr redsama ar sinamu likumibu fastanota gaita?“

Un atbildei, kuru winsch dod us scho jautajumu, ir wadoscha nosihme, un tā ir raksturīga preekšč wisa schi wirseena.

„Tas ir eespehjams zaur walsti,“ zaur to, tā zilweki, lai neeetu bojā meschonigu intereschu nesawaldamajā zihnā, brihwprahrtigi padodas walsts lahrtibai un winas likumeem, zaur to reisē war pastahwet atsewischku individu eespehjami leelakā brihwiba blakus un lihds ar weselā nepeezeeschamu likumibu. Attihstibas dsenulis ir zilwezisko teeksmu antagonisms, zihna starp egoismu un sabeedriskas dsihwes wajadsibu. Tā tad walsts iszelschanās un attihstiba ir galwenais wehsturē, winas ihstais galwenais satus; tā Rants issakas: wehsturi waretu usskatit tā dabas apflehtā plana peepildischanos,

*) Winsch eeweeotots lihds ar ziteem wehsturiskeem sazerejumeem zeturtā sehj. Sartenstein'a Ranta darbu pilnīgajā isdewumā.

lai raditu pilnigu walsts sahrtibū tā weenigo stah-
wolli, kurā zilweze war pilnigi attihstitees. Un
wiasch domā, tā apluhlojot wehsturi no ūchi weedokla,
war nowehrot walsts eekahrtaš attihstibu un usla-
boschanos, sahtot no ūenatnes lihds muhsu laikam.
Ta buhtu mehraulka a priori, ūaka wiasch; ari par
maksimu, prahta jehdseenu, i d e j u wiasch nosauz to.
Rants ūaprot, tā realā wehsture ar to naw issmelta,
jo ir tahdas ūferas, kurām ar walsti naw nekahdas
darischanas (mahkūla, ūinatne u. z.) un ir tautas un
laikmeti, kuri naw atstahjuūchi un neatstahj nekahda
redsama eespaida uū muhsu kulturwalsts attihstibu;
bet tuwaki wiasch ūcho dilemu neistirsā un ūawas
domas tahlakisweūchanu atstahj ūaweem pehz-
nahzejeem. *)

No pehdejeem ūewisūki jaaisrahda uū F i c h t i un
Schellingu (winu filosofijas pirmajā ūasē). Ubi iseet
no tā paūcha jautajuma, no kura Rants, un dod to
paūchu atbildi; bet wini padūkina ūcho jautajumu
lihds problemai par b r i h w i b u un n e p e e z e e -
ū c h a m i b u wehsturē un atrod ūcho ūhkeetamo
preteklu (pretstatu) ūameerinajumu walsti tā organi-
sejoschā prinzipā, tā wehstures idejā.

H e g e l s issrahdaja Ranta un wina pehznahzeju
domas par konsekwentu sistemu ūawas preekschlaūi-
jumos par wehstures filosofiju Berlines uniwersitatē
no 1822. lihds 1831. g., kuri pehz wina nahwes tika
isdoti tikai 1837. g. no Hansa. Hegels iseet no
tā paūcha jautajuma, no kura Rants, bet wiasch no-
stahda winu uū ūawas kopsistemas pamata un zen-
ūchas atrisinat winu ar ūawas dialektiskās metodes
palihdsibu, wina atbilde, protams, naw dauds zitadaka
tā Ranta atbilde. Gaskaņā ar ūawu sistemu Hegels
isskaidro, tā zaur teses, antiteses un ūiteses prozesu

*) Sal. F. Medicus, Rants Philosophie der Geschichte
1902.; A. Grotenfeld, Geschichtliche Wertmaßstäbe, 1905.
62. lapp. u. ūel.; weenpuūigi no kolektiwistiskā weedokla. R. R.
Brotherus, J. Rants Philosophie der Geschichte, 1905.

pats pasaules gars (Weltgeist) attihstas wehsturē un lihds ar wehsturi, winaš daschadās fasēs, lihds ņawas garigās brihwibas apņinai, lihds tai tikumiski garigai brihwibas apņinai, kura isteizas walsti, tautas garā (Hegels identifižē abus), progrefejoschā politiski apņinatā brihwibā. Tapehž winašch uņstahda wehsturiskās attihstibas trihs galwenās stadijas: laikmetu, kurā tautu gars atrodas neapņinīgā dabiskuma stahwofli, beņ brihwibas apņinas (austrumi), laikmetu, kurā ņahlas gara pahreja ņawas brihwibas apņinā (greeki un romeeschi), laikmetu, kad parzialās brihwibas apņina pazelas lihds wispahrigās garigās brihwibas apņinai. Walsts ņawā attihstibā ir wehstures ihstais ņaturs, ir ihstā wehsture; tas pee tās nepeeder, tas stahw ahrpus wehstures, tautas, kuras naw nehmuschas aktiwu dalibu kulturwalsts attihstibā, tāpat kā tās, kuras ņchini attihstibā ņawu lomu jau isspehlejuschas, — austrumu un reetrumu klasisko tautu pehznahzeji, nekulturelās walstis un ari Amerika representē etapus, kuras pasaules gars jau noņtaigajis waj neaiskhebris, pawisam nepresentē wina attihstibas ņasi. Bet mums naw ņchaubu, ka ņchis tautas un ņchee laikmeti pilnigi eetilpsi wehsturiskās pehtneezibas apjomā; te pee Hegela tā tad ta sistemas pretruna ar konkreto wehsturisko ņinatni, kuru (pretrunu) eewehroja un atstahja neatrisinatu Rants, ir pazelta par prinzipu, tā ka wiss tas, kas nesaskan ar sistemu, teel weentahrschi issweests is konkretās wehstures.

Tā tad idealistiskā filosofijā redņama deduktīwa wehstures ņapraschana, kura naw ņaskanota ar konkretās ņinatnes detaļeem; kahdas ņpezialas filosofiskas idejas dehl teel ņagrosits faktiskais materials; jo filosofiskās idejas naw preeksch wehstures wispahrnoderigi (allgemeingültige) elementarapņihmejumi, kā preeksch debess parahdibam matematiskās atteezibas, ar kurām winašch pirmejās ņalihdsina. Beņ tam, ideja, kura walda par Hegeli un wisu idealistisko

filosofiju, ir weenpušigi-etiska, tapehž ka wina grosas weenigi ap jautajumu, tā ir eespehjama individualas gribas relatiwa patstahwiba, tikumiska brihwibas apšinas kopuma nepeezeeschamajā, no indiwida gribas neaktarigajā kustībā.*) Idealistisko filosofiju interesē tikai tee problemi, kuri stahw sakarā ar scho jautajumu; wisi ziti, — fewischki wehsturiskā prozesa faktoru analise, neteel no winas eewehroti. Reskatotees us wiseem, no tagadejā weedokla loti skaidreem truhkumeem, idealistiskā wirseena wehstures filosofijai ir tomehr leeli nopelni. Jautajums par weenigo attihstibas prinzipu un weenigo wehsturisko wehrtibu etisko mehraulku preetsch tam nekad netika usstahdits un atrisinats tik energiski; tikai pateizotees tam, genetiskais pasaules usskats eeguwa dšihwu nosihmi; bet fewischki eerosinoschu un apgarojoschu eespaidu atstahja us wehstures pehtneezibu un islitschanu Hegela usskats, ka tautu rakturs un darbiba ir tautas un laika lopejā gara produkts. Schini finā idealistiskā wehstures filosofija, zit nesa-meerinami ari naw winas konstruktivee prinzipi ar konkreto finatni, ir atstahjuse dšilu un ilgu eespaidu: daudsi muhsu laikos wispahripeenenti usskati ir isgahjuschi no winas, kaut gan mehs deesgan beeschi ta nesinam; Rantes wehsturiskee darbi, to starpā ari fewischki wina „Pasaules wehsture“, ir wehl pawisam pilni winas gara.**)

*) Nereti fastopami apgalwojumi, kuri atbalstas us Hegela atfewischkeem istelzeeneem par scho nepeezeeschamibu, ka indiwidualais moments wina wehstures filosofijā atstahts pawisam nowahrtā, bet tas, ka redsams, ir pilnigi nepareiss apgalwojums.

**) Eewehrojot filosofu-idealistu, eeskaitot ari Humboldtu, usskatu radneezibu, fewischki tas atteezas us idejam, un eewehrojot Rantes usskatu nesistematiskumu, ir loti grubti, ja pat neeepeljami prezisi noteikt, kuram no wineem seko winsch; pehž manām domām war tikai sazit, ka Fichte, Humboldts un Hegels atstahjuschi us wina galweno eespaidu, — weenā gadījumā wairal weens, otrā gadījumā wairal otrs; Hegela eespaids redsams ari „Pasaules wehsture“, kaut gan Ranke isturas pret wina kritiski.

formas un modifikazijas, tā Mischle „Wehstures filosofija“ (1879.—1881.; viņa „Filosofijas, tā esatās sinatnes, sistemas“, zeturta daļa), Bidermana „Wehstures filosofija“ u. z., neatstāj wairs nekāda eespaida.

Dee idealistiskās filosofijas wirseena peeder ari *Wilhelm s fon Humboldt s*, kurfch tomehr nepeeturās pee viņas weenpufigās sistematikas, jo viņsch šawā apzerejumā: „Ueber die Aufgabe des Geschichtsschreibers — Par wehsturneeka usde wumu“ un zitos rakstos nedsenas atwafinat un no teitt wehstures weidojoschos spehkus, idejas is weena sinama metafisiska mehrka, bet zenschas to panahkt zaur eedšikinaschanos pašhās parahdibās, protams gan, paturedams šawā preekščā zilwezes wispahrigo ideju, kura, buhdama šawā pamatā metafisiskās dabas, teežas pehž šawas realizazijas wehsturē zaur tautu empiriski issinamām idejam un fewischki rado scho geniju idejam, kuri ir pehdejo teeschakee representanti.

No pawifam zita domu apjoma iseet sozjali stiski-dabas sinatnistkais, tā es viņu no šauzu,*) waj, tā viņu nesen apšhmeja, kolekti wistiskais wirseens. Wina isejas punkt s naw atfinās teorijas interese, kura eewehro logiski-isprotamās idejas, pašaulē gara peepildischanos atfewischkās parahdibās, eewehro to, kam jābuht, etiskās wehrtibas, bet interese preekšč wisa no zilweku šabeedribam šafneegta un šafneedsamā, interese preekšč šabeedribā darbojoschos realo elementu issināschanas, spehkeem, praktiskām wehrtibam.

Par šchi wirseena preekščtezi jāusftata markis de *Rondorsé* ar viņa grahmatu: „Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain —

*) Es šaku „sozialistiskais“ un ne „soziologiskais“, tapehž ša schis wirseens pateizas par šawu izšelschanos un isweidojumu netil ween soziologijai, bet wifat sozialai un socialistiskai tā laika kustibai.

Upzerejums par zilweziska prahta panahkumu ainu, kuru winsch, kà schirondists, farakstija „dèjà proscrit“ un kura parahdijàs tikai pehz wina nahwes 1795. gadà. Wisa schi wirseena raksturu warbuht wislabati ir faprast wina dihgli, minetà Ronderse grahmata. Ronderse iseet no teem faktoreem, kuri noteiz wehstures gaitu; kà wehsturiskàs attihstibas pamatnoteikumus winsch ar redfigu statu isschkir zilweku spehjas, ahrejos dabas eespaidus, zilweku fawstarpejos eespaidus un pirmos kulturaas eeguwumus. Kà attihstibas mehrki un saturu winsch usflata katras neweenlihdсібas isnihzinashanu stary tautam un zilweku un wina spehju islopszhanu katrà tautà; winsch zer, kà wisaas tautas, ari Afrikas meschonu tautas, ifees reis us brihwibas zetu, kuru tagad fagatawojuschas apgaismotàs nazijas. Winsch eewehro ne atsewischku personibu likteni, bet masu likteni. „Lihds schim, — kala winsch, — wehsture bija tikai daschu zilweku wehsture; tas, kas pateesi istaisa zilwezi, dsimtu besgaligais wairums, kuras dsihwo gandrihs weenigi no fawa darba, tika peemirsts, un pat stary teem, kuri nodewuschees wispahribas darbam, nedarbojas preeksh fewis, bet preeksh fabeedribas; wehsturneeta usmanibu peewilla tikai wadoni.“ Kà ihsts rewoluzijas dehs, Ronderse pirmo reisi til dsiti peegreesch usmanibu leelo masu nosihmei wehsture un nostahda pehdejàs wehsturiskàs intereses widus punktà. No schi weedokta wisa wehsturiska attihstiba winam rahdas kà soziali-politiskàs weenlihdсібas progress; no schi weedokta winsch mahzas skatitees us teem pirmeem wispahrejeem kulturaas eeguwumeem, kuri fashneegti no bespersonigàs masas, kà tahlakàs attihstibas faktoru; no schi weedokta winsch, beidsot, slehds fatalo faweenibu stary sozialistisko un dabasfinatnistko wehstures apluhloshanas weidu, — faweenibu, kura, kà tas weegli redsams, naw nejauscha,

bet pamatojas us eefschejas nepeezeeschamibas pateesi tas, kursch leelo masu nostahda sawas intereseš zentrâ un nodarbojas ar tautas dšihwes nowehroschanu winas leelajâ kopumâ, eeguhš likumbas, pastahwigâ, aprehkinamâ eespaidu un teeksees us ta usklatâ puši, pehz kura tautu dšihwe wispahri padota pastahwigeem mechaniskeem likumeem tãpat tã daba.*) Tãpehz Rondorsé nonahk pee schi swarigâ jautajuma:

„Rãpehz dabas sinatnu prinzipam par likumu nepeezeeschamibu un pastahwibu, kuri noteiz uniwersuma parahdibas, us zilweka intelektualo un moralisko špehju attihstibu jaattezas masak, nekã us zitã dabas parahdibam?“

Tã tad sozjalistiskais un dabas sinatniskais weedoklis saweenojas jau pee Rondorsé, bet sistematisku isstrahdajumu tas atrod tikai pee Ronta (Compte), kursch no weenas puses stahw sawa laika dabas sinatnisko ideju strahwã, bet no otras puses atrodas sem frantschu, fewischki Sen-Simona sozjalisma eespaida, no kura (Sen-Simona) domam winsch daudas peesawinajees, bet Rondorsé usklatã par sawu teescho preekschtezi.

Ogists Ronts ir schi wirseena galwenais preekschstahwis, tã sauktã positivisma nodibinatajs ar sawu darbu „Cours de philosophie positive“, kura zeturtais, 1839. gadã isnahkuschais, sehjums šatur fewi sinatniskãs soziologijas pamatus un lihds ar to wehstures filosofijas prinzipus. Wehl energi-

*) Schi eespaida wikoscho waru arweenu wehl war nowehrot pee naturalistiskã wirseena soziologeem, loti skaidri, peemehram, pee L. Sumpłowitscha, Soziologie und Politik (1892.). 53. lapp. „Sozialas grupas istatša weenibas...“ kuru darbiba daudš weeglaki aprehkinama, nekã atfewischku personu darbiba,“ un no ta galu galã isrisinãjas, tã tas parasts wišã schini wirseena, nepareisais flehdseens, tã atfewischkãm personam naw nekãhda swariga nosihme ne preeksch sozialas attihstibas, ne tãs ispraschanas. (Stat. turpat 124. lapp.)

škati, nekà Kondorsé, Ronts eesahk ar sabeedristàs dšihwes attihstibas noteikumumu analisi (statique sociale) un tàpat tà pirmais isschkir zilweku spehjas, dabas eespaids, kulturas elementus tà kopigi konturejoschus faktorus.*) Dehtidams tahlat, turam no scheem faktoreem peeder noteizoschs eespaids us sozialo attihstibu (dynamique sociale), winsch atrod, ka tahds faktors starp zilweka spehjam ir intelektš, raison, no kura schi attihstiba sawà buhtibà atkarajas un proti, tahdejadi, ka kulturas attihstibas gaità sensualee (juhtekliskee) instinkti, fantassija un taislibas (fonctions affectives), kuri darbojas wišspehzigati un noteizoschaki, arweenu wairak teef padoti prahta wadibai, — ne apspreeschanas, bet harmonisazijas nosihmè, zilwezes garigitikumiskàs kulturas attihstibas nosihmè, kuras (zilwezes) sozialà daba prasa weenmehr spehzigu un nekad ne newajadšigo egoistiski-juhteklisto dšinu peeaugoschu eerobeschojumu par labu altruistiski-sozialeem instinkteem.**)

Tà tad nenolegdams zitu faktoru leelo eespaidu, winsch tomehr peeschkir intelekta peeaugoscham eespaidam tit noteizoschi-swarigu eespaidu, ka apluhko tà wišas zilweziskàs sabeedribas, tà atšewiščko tautu attihstibu, atkaribà no šasneegtàs intelektualàs attihstibas pakahpes. Apluhkodams wehsturi, winsch atrod, ka schi attihstiba eet zaur trim stadijam:

*) Pirmos winsch apšihmè ar wahrdu race, abus pehdesjos ar wahrdu milieu, — bet daschreis winsch sem milieu šaprot galwenà šahrtà dabas eespaids, daschreis pehdesjos aptwer sem wahrda climat, bet kulturas elementus sem milieu, waj: influence des générations antérieurs un tam lihdsigi. Šens galwenos punktos šeko winam, bet winsch bes race un milieu atschkir wehl le moment, t. i., šinamà laikà ešoscho attihstibas wiršeenu, energiju, stadiju un wišas mainas punktus.

**) Wajaga eewehrot to weenpušigo ištulsojumu, kuru schim domam dewušchi Bolls un ziti, un wehl reiši pahrlasit to weetu eelšch Cours de phil. pos., 1839. gada žeturtà šehjumà, 552. un šef. lapp., kur Ronts ar tahdu realismu runà par personigà egoisma sozialo nosihmi un ar tilpat štipru idealismu ištatas par altruisma regulejoscho nosihmi, lai atšihbu schi spehzigà gara originalitati.

1) teologisko jeb fiktivo, kurâ zilweki, atrašdamees wehl leelâ mehrâ fantasijas warâ, apfahртеjo parahdibu issklaidroschanu pa leelakai daļai eerauga masat waj wairat pahrdabigu spehku teeschâ darbibâ; 2) metafisisko jeb abstrakto, tad parahdibas issklaidro ar abstraktâm idejam, buhtibam, pehdejeem prinziņeem u. t. t.; 3) sinatnisko, jeb pozitivistisko stadiju, kurâ zilweki aprobešojas issinat ar elšati sinatniskâm metodem parahdibu likumus un reduzet winus uš arweenu wispahrigakeem likumeem. Leelos genialos wilzeenos winsch rahda, ka uš katras attihstibas pakahpes wisas sozialas atteezibas, — religiosas, moraliskas, estetiskas un šaimneeziskas, — isweidojas šastanâ ar atteezigo domaschanas weidu un ismainas lihds ar winu, ta ka, peemehram, šabeedribas raksturigas eesihmes uš pirmas pakahpes ir — teokratija, absolutisms un militarisms; uš otras — feodalisms, konstituzionalisms un daschadi wehlato widuslaitu un jauno laiku pahrejas šahwołki; uš treschās — sinatniska politika un ruhpneeziba, t. i. raschoschana wispahribâ; tāpat eksploatazija, wisu sinatnisko nosaru metodes ismainas šastanâ ar domaschanas kopraksturu. Šhis pahrmainas nenorišinajas wisas šferās weenadi un reisē; taišni otradi, kas atteezas špeziali uš sinatniskeem laukeem, tad Ronts domâ, ka te eespehjamš konstatet regularu šekojumu, šahdâ atšewišklas disziplinas peedalas wispahrigâ domaschanas weida attihstibâ: papreekschu matematika, tad astronomija, šifika, ķimija, biologija, un, beidsot, soziologija. Pehdejâ, — un tas preeksch Ronta ir šcho pahrspreedumu galwenais rezultats, — wehl nemas naw šasneeguse pozitivas domaschanas pakahpi un wehl pilnigi atrodas metafisisko abstraktiziju warâ. Winsch usškata par muhsu laika usdewumu, pazelt ari soziologiju un lihds ar to wehsturi, ka winas dinamisko daku, uš pozitivas sinatnes pakahpi, apštatot sozialas un politiskas parahdibas ka žaur wispahrigem

litumeem noteiktu attihstibas sakarigu palahpu rindu, t. i. ihsti sinatniski, bet ne aprakstoschi, ta to dara parasta websture. Intelektualas attihstibas „triju stadiju“ likums, kuru winsch atklahja, ir schini nosihme winam webstures pamatlukumam.

Ronts nam materialists, wismasak biologiskais materialists. Winsch arweenu zenschas pastrihpot, zif nepareisi ir luhkot issklaidrot sozialas parahdibas ta weenkahrschu dabas webstures turpinajumu tikai ar biologijas palihdsibu, un asi usstahjas pret tamlihdfigeem flehdseeneem is Lamarcka mahzibas, jo soziala lauka bes biologiskeem faktoreem, kuri teescham noteiz wisu zilweta kustonisko pusi, darbojas wehl ziti no eepreeksch mineteem faktoreem, zaur to tad soziologija ari stahw sinatnu hierarchija palahpi augstal par biologiju. Soziologijai ir paschai fawi, augschâ peewestee likumi, bet ta schee likumi nodibinajas, kur flehpjas zilweta fewischkas teeksmes us sozialu attihstibu, — schee metafisistee jautajumi neinteresē positiwistu: winsch tatschu atmet metafisiku ta tahdu domaschanas weidu, kuru japahrspehi, un luhko eeguht litumigi katru atsienu tikai zaur paschu faktu ahreju nowehroschanu. Ronts ta tad ir agnostikis; tas nenosihme: zilwets bes pasaules usskata, taisni otradi: pehz Ronta domam tikai positiva filosofija dara eespehjamu pateesu apweenotu pasaulususkatu un ta tahda, noteiz wisu domaschanu, ari sinatnisko, un winas praktiskas metodes. Bet pee tam winsch, ta leelaka dala agnostiku, neewehro, ta peenehmums par eespehjamu issinat parahdibu likumibu zaur tihri ahreju faktu nowehroschanu, fatur fewi neween wispahreju gnoseologisku, bet ari metafisiku spreedumu un prinzipu. Wisklaidrati tas redsams, kad pschisistee prozesi teek usskatiti ta

*) Es raksturoju Ronta metodologiskos usstatus shlati, lai kluhtu redsama wina wehl arweenu peeteekoschi neatshita nosihme sakara ar wina turumu jaunato websturneeku, starp ziteem peem., Lamprechta usskateem.

tibri ahrejas nowehroschanas preekšmets, un šcini punktā atkļahjas ari, zīt weegli agnostizisms, nestatotees us wīsu šawu apdomibu, pagreesčas us materialistiskā wirseena pusi. Wīnsch konsekwenti neišskir starp psihisko un mechanisko zehlonibu*) un pehz šawas eekšejas tendenzes teežas reduzet pirmo us otru. Ronts grib ispehtit zilweta garigās un sensualās funtzijas ne zaur eekšeju nowehroschanu, ne ar individualās psihologijas metodi, kuru wīnsch atmet tā pilnigi neaugligu, bet zaur ahreju nowehroschanu: no weenas puses ar fisiologijas palihdšibu, no otras — zaur ahreju notitumu teeschu nowehroschanu. Ronts šata gan, ka šhee notitumi war tikt ispehtiti zaur individualo impulsu analisi, kuri ir attihstibas elementi, bet wīnsch usškata par weenkahršaku un metododiski augligatu zetu — noteikt wīnus us kopattihstibas nowehroschanas pamata, tā tad pilnigi lihdsigā kahrtā, tā paščas attihstibas litumus: sozial-psihologiskā, tā mehs tagad šakam. Tapehz wīnsch šihki apškata „šalihdšijnofchi-wehsturisko metodi“, kura zaur daschadu kulturās laikmetu šalihdšinaschanu šneedsot ihstu šinatnistu atšinu par sozialās kustibas noteikumeem un pahrmainam un esot weenigais lihdsellis eeguhst jehdseenus, kuri spehtu wadit daschado wehsturisko speziallauku ispehtischanu; wīnsch pee tam arweenu paštrihpo wīsu kulturās lauku un formu harmonisko solidaritati katrā laikmetā, kuru raksturo waldoschā domaschanas weida kopejee wilzeeni, zaur to wīst šinama laika indiwidi, nestatotees us wīnu raksturigām atškiribam, šawā buhtibā usrahda weenadu šifionomiju. Preteji Bofla weenpusibai,

*) Par zehlonibas šautajumu: Chr. Sigwart, Logik, otras šehj., otras šid., 171. lapp. un šet., 633. un šet., 518. un šet.; W. Wundt, Logik, otras šehj., otra nod., 267. lapp. un šet.; W. Schuppe, Erkenntnistheoretische Logik, 237. lapp. un šet.; S. Ricert, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, 1902. g., 409. lapp. un šet.

winsch tik dsili aisaemts no domas par scho solidari-
ritati, ka saprot, zik riskanti ir atwasinat waldoschos
jehdseenus galwenâ kahrtâ tikai no weena lauka,
peem., intelektualâ, kâ winsch dara, un rahda kontro-
les lihdselkus pret to. Da datai eestaidams pawisam
par neespehjamu individualpsichologisku atsinu, pa
datai nobihdidams wiinu, salihdsinot ar sozjalpsicho-
logisko atsinu, attahlatâ planâ, winsch individualem
eespaideem wehsture peeschkir neeweerojamu nosihmi:
nelahda individuala wara nespehj grosit kulturâs
noteikumus un likumigo gaitu winas buhtibâ, pat
genijs ir attarigs no développement collectif d'
l'esprit humain (zilwezistâ prahta kolektivâs attih-
stibas) un lihds ar to no sawa laika sozjalâ stah-
wolka, leelas personibas ir kustibas organi, kura
nepeezeeschami noteikta zaur eepreekshejo stahwolli
un kura bes wiinu darbibas atrastu few zitus zelus;
wini spehj neeweerojami ismanit tikai schis kustibas
realisazijas intensitati un weidu.

Tâ tad Ronts ar sawu konzepziju par sozjalâs
attihstibas tipiskâm pahrmainam daschado kulturâs
laikmetu gaitâ, kuras (pahrmainas) wifos laukos
solidari noteiktas zaur domaschanas attihstibas at-
teezigo pakahpi, sneeds pirmo grandioso metodiski
pamatoto un iswesto mehginajumu apluhkot wehstu-
riskâs parahdibas no sozjalpsichologiskâ
redses stahwolka. Ronts ne bes pamata ir
lepns us scho konzepziju; tomehr winsch naw palizis
brihws no pascham redsamâs weenpusibas, kura
faisitita ar scho konzepziju. Ja schi weenpusiba pee
Ronta neparahdas wifâ krasumâ, tad tas isskaidro-
jas zaur to, ka winam, kâ mehš redsejam, neskatot-
tees us wifu sistematikas tendenzi, ir dsila sapraschana
preeksch realeem wehsturiskeem prozeseem, kura attur
wiinu no krasakeem slehdseeneem is sawa uskata.
Bokls usnehma Ronta idejas bes schahdas apdo-
mibas un taishja wisweenpusigatos slehdseenus.

Henri Tomasa Bokla „History of civilization in

England — Anglijas živilisazijos wehsture“, kura parrahdijās 1857.—1861. gados diuos sehjumos un drihfi ween tika wairaf reises pahrtultota wahzu walodā, šatur sewi, tā sinams, tikai eewadu apshmetajā wehstures temā, kursch (eewads) ispehta wehsturiskās attihstibas noteikumus. Ulfrauts no modernās dabas sinatnes panahkumeem un winas effaktām metodem, Bollš domā, ka wehsture ir atpakalpalikuse sinatne; ari winu japazel us ihstas sinatnes pakahpi, ispehtot winas wispahrigos likumus — tas pats usskats, kuru Kontš issaka par sojologiju, tikai bes Konta sistemas plaschā pamata. Lai atklahtu wehsture darbojoschos likumus, Bollš analise faktorus, zaur kureem tee scheetas buht noteikti, un atrod, ka daba un zilweziskais gars ir winas diwi pamatsfaktorī. Ignoredams kulturalas elementu eespaidu, winsch tablaf pehta, kursch no scheem abeem faktoreem noteiz wehsturisko attihstibu, un atrod, ka tropiskās semēs zilweks esot pilnigi atkarigs no dabas, bet mehrenās joslās emanzipejotees no winas waras un kluhstot par winas kungu; tā tad muhsu kulturalas apjomā attihstibas gaita top noteikta no zilweka gara. Tablaf winsch sawutahrt jautā, kurai zilweka gara spehjai peeder noteizoschais eespaids, un atbild: intelektam; tikai prahtam, sinatniskai isglihtibai mums japateizas par wisu kulturalas progresu; juhtas (Gemüt), zilweka moralistās teeksmes paleet nemainigā stahwofli, un ja winas ismainas, tad tas noteek tikai zaur gaischaku atsinu, bet ne zaur moralistās apsinas peeaugshanu. Jaewehero, žif weenpufigi pahrspehle Bollš schini swarigatā punktā Konta domas; pehdejais teiza: starp dabas kulturalas elementu un zilwezisko spehju konturejoscheem eespaideem zilweka prahtš eeguhst arweenu waldoschaku eespaidu tani sinā, ka sensualās teeksmes un juhtas arweenu wairaf padodas wina wadibai un kalpo winam; Bollš domā: pehdejām naw netahda eespaida waj tikai trauzejoschs eespaids; winas

un wiſi žiti faktori nenosiñmè neko, ſalihdſinot ar intelektualàs apgaismibas ſpehku. No ta tad nu wiñſch taiſa tahtaku ſlehdeenu: ja intelektſ ir no-teižoſchais faktors wehstures attihſtibà, tad mums japehta tikai wina likumi, lai atklahtu wehstures litumus.

Janoſcheblo, ka Ronta domas kluwa paſihſtamas plaſchai publikai, ſewiſchki Wahzijà, wiſpirms tani weenpuſigà formà, tahtu winam peeſchlihra Boks, jo wairat tapehž, ka Bolla grahmata, neſkatotees uſ ſpezialistu loti kritiſko iſtureschanos pret winu, eeguwa ſpehžigu eeſpaidu, jo wina parahdijàs materialistiſko, dabas-ſinatniſko un ſozialistiſko uſſlatu laika, kuri tanis gados, tad isnahža Ronta darbs, wehl newaldija tit plaſchi un kategoriſki; beſ tam rupji pahſpihleti uſſkati atrod taſchu weenmehr weeglatu iſplatifchanos, nekà dſiti noſwehrtas domas. Taſchu Ronta galwenais darbs darija drihſ ari teeſchu eewehrojamu eeſpaidu. Wiſpirms Anglija: Dſch. St. Mills ir wina garigais pehžteziſ; beſ Bolla, daudſ mahžiees no wina ari Herbertſ Spenſerſ. Tad Franzija, kur ſewiſchki Emils Littrè un Henri Tèns uſnehma wina idejas, lai gan te wina wehlaikà literariſkà un perſonigà darbiba ar ſawu ſawado miſtiſko wirſeenu no ſahkuma kawewa „Poſitiwàs filoloſijas kurſa“ eeſpaidu. Pamaſam Ronta uſſkati, pa dakai teeſchi, pa dakai neteeſchi, žaur mineto daudſlaſito rakſtneeku un žitu ſtarpneežibu, iſplatijàs arweenu tahtak, pee tam winus, tapat kà Hegela uſſlatuſ, beeſchi uſnehma neapſinotees winu awotu, kà taſ notika, peemehram, Wahzijà. Wehſturneeki ruhpiži pehta pirmawotus, tad leeta groſas ap neewehrojamu datu nowehrteſchanu; literarwehſturifkàs parahdibas atrod par eeſpehjamu pareiſi nowehrtet tikai tad, tad noſkaidroti wiſi winu ſakari un eeſpaidi, kuri atſtahti uſ ſchim parahdibam, bet gandrihſ ſtuhrgalwigi negrib pehtit waj atſiht to uſſkату awotus, kuri plaſchàs aprindàs

noteiz wifas pehtneezibas wirseenu un metodi. Tapeh3 Karlis Lamprechts wareja usstahtees ar sawu „jauno kulturwehsturisko metodi“, neapsinadamees, ka winsch galwenos wilzeenos isteiz positiwistiskos usflatus, un wispirms kritiski nepahrbaudidams scho literarwehsturisko mehtrauklu. Lamprechta domu salihdsinajums ar Ronta usstateem rahdaturu radneezibu starp wineem, ka ari winu atschkiribas.

Lamprechta pamatdoma pastahw eefsch tam, ka wehsture ir kulturās attihstiba peh3 noteikteem litumeem pee atsewischlām tautam tipisku laikmetu sekojumā, turus laikmetus wifās winu dshwes parahdibās raksturo sinams kopnostanojums jeb kopapsina (Diapason). „Wisu sozjalo faktoru suma istaisa is sewis katrā laikā weenibu, un tapeh3 winai jabuht padotai nepahrtrauktai, kaut ari schleetamos periodos eedalitai ismainai.“*) Sa ir pilnigi Ronta doma. Ronts noteiz kulturās laikmetus teefchi is kulturās kopattihstibas, pasaules wehstures apluhfoschanas, Lamprechts iseet no normalās**) nazionalās attihstibas un isfkaidro pasaulswehstures attihstibu zaurto, ka weenas nazijas psichiflee eegutwumi teel daschadās formās, ka renesanse, rezepzija u. t. t., pahrnesti us otru naziju un usnemoscho tautu attihstibas gaitā kluhst jaunu formu fastahwelementi.***) Ka schi attihstiba nenorisinajas wifos laikos weenadi, ka atsewischli sozialpsichifli faktori daschreis darbojas un isweidojas daschadā mehrā, to Lamprechts saprot tilpat labi ka Ronts.†) Somehr

*) Was ist Kulturgeschichte? 176. lapp.

**) Zehdseens „normals“ eegubstams tilai zaur daudsu attihstibas palahppju salihdsinajumu, ta tad ne bes atskata us kulturās kopattihstibu. Tapeh3 Lamprechts pehdesā laikā teezas us kulturās palahppju uniwersjalu isleetofchanu (peem., Deutsche Geschichte, otrā papildsehsjuma, 22. lapp. u. 3.).

***) Was ist Kulturgeschichte? 144. lapp.

†) Was ist Kulturgeschichte? 137. lapp. u. 3., kur Lamprechts apskata swarigalo sozialpsichifli faktoru sawstarpejo atteezibu: winsch peeschkir wisfenaleem starp wineem, sewischli fainnee-

pehž wina domam kopsumā konstatejama wešturistās dšihwes „peeaugošā psihiskā intensitāte“. Ta, protams, nav wehl noderīga mehraulka, lai noteiktu kulturas pakahpju atšķirību, turām peemiht sinamas raksturigas ihpashibas; tā Lamprechts noteiz šchis pakahpes? Winsch wispirms atbalstas uf wahžu nazonalās attihstibas apluhkoschanas un ufstahda fekoschus laikmetus: dabiskā simbolisma, tipisma, konvenzionalisma, individualisma, subjektivismā laikmetus garigā laukā, un, šastanā ar to, olupatoristās šaimneezibas, naturalās šaimneezibas winas kolektiwās un individualistiskās šaimneezibas diwās stadijās, un tahdās pat diwās stadijās nau- das šaimneezibas laikmetus materialā laukā. Šcho pakahpju fekoschanas šahrtibas prinzijs ir tas, „ka garigā kopattihstiba zaur zilweka garigās darbības peeaugšānu wiršas no pirmatnejās, wisu individu tuwakās weenlihdšības zilweziskā šabeedribā (garigā šaistijumā) pretim šcho individu arweenu leelakai diferenziazijai (garigai brihwibai).*) Tā tad mehš, tā pats Lamprechts to wairakšahrt aishrahda, redsam te a p s i n a s, proti, progresejšošās gara brihwibas apšinas, attihstibas pakahpes; — tā tad idealistiskās filosofijas, špeziali Hegela, raksturīgā doma peeweenojas te pozitivistiskam pamatusstatam, tikai ar to šarpību, ka wina neteek metafisiski, bet psihologiski pamatota, jo atšihmetais garigās darbības peeaugošās intensitates wirjšošais

ziskam faktoram, wisilgato un štirako eespatdu. Tattšchu winsch drusku šwahrštas materialo un garigo faktoru špehta atteezibas nowehršchānā, — tā šawos teoretiskos apzerešumos, tā ari „Wahžu tautas wešturē“. Ja winsch pee tam ari peeschkir pirmejeem šinamā mehrā dominejšochu eespaidu, tad tas, ka winsch pats peeshimē, nedod teesības ušstatit winu par materialistu; šl. Alte und neue Richtungen, 11.—12. lapp., Revue de synthèse historique, špirmais šehjums, 25. lapp., 1900. g. Šal. ari Deutsche Geschichte, peektais šehjums, 6. lapp., 1894. g.

*) Die kulturhistorische Methode, 28. lapp.

momentā leef Lamprechtam eewehrot pſichologiſkoſ litumuſ.*)

Lamprechts ir tikpat maſ materialists tā Ronts; wiſch, tāpat tā pehdejais, ir agnoſtikis. Wina uſſklatu par individualā atteezibu pret kolektivo, tā metodistās atſinas tā wehsturistās ihſtenibas ſinā, tāpat tā pee Ronta, rakſturo individualā momenta atbihdiſhana pakatplanā. Wiſch gan wehl energistaki nekā Ronts paſkaidro, tā „ſozialpſichologiſtais arweenu ir tikai individualpſichologiſtā rezultats“,**) tā kolektiwās parahdibas, „nekad nenoteek beſ atſewiſchſas personas apſinigas darbibas weenā waj otrā weidā,“***) tā „individualiſtiſtā un kolektiwistiſtā wehstures pehtneezibas metodes lihdsteeſigas, weena otu papildina“;†) taſſchu wiſch arweenu ſlihdt atpakat uſ kolektiwistiſtā faktora puſi un uſſkata winau par ſwarigato preekſch ſawas konzeppijas un winaſ iſweſchanas: litumigi (geſezmäſig) kauſali iſſinamas tikai kolektiwās parahdibas, „atſewiſchli-individualais ir irazionaliſ, wiſch newar buht ſinatniſtās atſinas preekſchmets,“††) wiſch „teek nepeezeefchami aprobeſchots no ſozialpſichologiſtā“,†††) „tipiſtās parahdibas wehſturē ſawās ſwarigatās iſteitſmes formās ir prinziplieli noſihmigatās un noteizoſchakas nekā perſonigās, individualās“,¹⁾ „pat wiſſpehzigatā indiwiida perſonigā iniziatiwe ir tā ar nepahrſpehjamu nepeezeefchamibu eeſlehgta tās nazionaliſ attihſtibas pakahpeſ darbībā, kurā wiſch dſihwo, u. t. t.“²⁾ Tapehž — un luht te wiſkategoriski iſteizas Lamprechta domu pilnigi poſitiwiſtiſtā nokrahſa — kulturaſ laikmeti ir augſtaſee jehdſeeni,

*) Die kulturhiſtorische Methode, 28. lapp.

**) Was iſt Kulturgeſchichte? 102. lapp.

***) Was iſt Kulturgeſchichte? 81. lapp.

†) Zurpat, 86. lapp.

††) Alte und neue Richtungen, 19. lapp.

†††) Was iſt Kulturgeſchichte? 145. lapp.

¹⁾ Zwei Streiſſchriften, 145. lapp.

²⁾ Individualität, Idee und ſozialpſychiſche Kraft, 885. lapp.

sem kureem jaaptwer wifas zilwe-
ziflās sabeedribas garigās attihsti-
bas parahdibas, wehsturistā prozesa parahdi-
bas wispahri; scho laimetu gaita ir nepeezeeschama,
jo to prasa sinatnistā domaschana, kura atbalstas us
nepeeluhdsamā un isnehmumu nepasihstoschā zehlo-
nibas prinzipa.“*) Pee Konta eewehrotā positi-
wisma tendenze, nestatotees us to, ka winsch atsihst
sozialo parahdibu psichologisko dabu, atbihdit atpakal
psichologiskās motiweschanas metodi par labu
ahrejai salihdsinoschai atsinai, pee Lamprechta iswir-
sas wehl wairat nekā pee Konta, jo winsch neween
usstahda salihdsinoscho metodi tā pateesi sinatnistu,
bet sewischki no ta laika attihstito statitisko metodi
un winas zaur Boklu sankzioneto isleetojumu wehsture
usktata par wehsturistās atsinas nepeezeeschamu eerozi.

Ar tahdu paschu fajuhsmu tā Konts un Bokls,
winsch tad ari pasludina, ka wina metode, kuru
winsch nosauz par „kulturwehsturisko“, esot „pirma
ihsti sinatnistā wehstures metode“ un preteji wulgarai
individualistiskai, mahsklineeziskai aprakstoschai metodei,
tikai wina metode pazelot „wehsturisko sinatni us
ihstas sinatnes palahpi“.**)

Ramehr positiwisms wehl ar sinamu apdomibu
attihstija wehstures kolektiwistiskās un dabassinat-
nistās apluhkoschanas pamatprinzipus, kuras formu-
leja Rondorse, drihs wineem tila peeschkirta radita-
laka forma.

Darwinisma ahtrā uswaras gaita dabas
sinatnu laukā newareja nenowest pee ta, ka material-
istiskais pasauls usskats isleeto preeksch sewis scho
noderigo atbalstu, ka winsch dabiskās attihstibas
mahzibu leet par sawu pamatu***) un bes tahdeem

*) Die Kulturhistorische Methode, 28.—29. lapp.

**) Die Kulturhistorische Methode, 29. un 38. lapp.

***) Ka Darwinia mahziba pate par sewi neubt naw nesa-
meerinama ar teistisko pasaulsusklatu un wehl masal fatur
sewi wina noleegschanu, to sasaprot katram kaut zil filosofiski
apdahwinatam prahtam.

eerobeschojumeem isleeto winu pee zilwezistās sa-
 beedribas un winas attihstibas. Pats Darwins, tā
 sinams, turejās tablu no schahdeem flehdseeneem is-
 sawas teorijas, bet ne tā wina lihdspehtneekš
 Woellefs (Wallace) un ziti wairak waj masak popu-
 larisejoschee dabas pehtneeki un filosofi, tā Hekels,
 Fogts, Büchners, Radenhausens, ari dšikatee un
 smalkatdomajoschee sistematiki, tā Herberts Spen-
 fers, soziologi Ammons, Ridds, Lapuschs, Razen-
 hofers, beidsot popularee eseisti un wehsturneeki, tā
 Bedšgots: „Naziju iszelschanās“, 1874. gadā,
 Hellwalds: „Kulturas wehsture winas dabiskā at-
 tihstibā lihds muhsu laikam“, (pirmais isdewums
 1875. g.), un daudš ziti. Uri wehsturneeku-spezialistu
 wahrdnizā eespeedās tahdi isteizeeni tā: zihna deht
 ekšistenzes, eedsimtiba, peemehroschanās, dabiskā is-
 lase, peemehrotako pahrdšihwoschana, lai gan wini
 ne weenmehr luhkoja few noslaidrot to usflatu no-
 deribu un nosihmi, tūri šaistiti ar šcheem isteizeeneem:
 fewiški stipri šchee usflati noteiza aishwehsturiskās
 kulturas pehtneezibu, bet tika isleetoti ari pee aug-
 stakas žiwiliszijas, peemehram Sela darbā: „Anti-
 skās pasauls panihšchanas wehsture — Geschichte
 des Untergangs der antiken Welt“. Pee tam beeschi
 tika un teek aismiršts, tā ja pat Darwina teorijai ir
 pilna nosihme winas ihstajā sferā, — un tas jaunatā
 laikā taisni no spezialisteem teek šwarigos punktos
 apstribdets un eerobeschots, — tad tomehr soziālo
 atteezibu laukā peeweenojas pawisam ziti noteikumi,
 nekā šchis teorijas usstahditee; neteek eewehrots, tā
 wina atteezinama bes eerobeschojumeem leelakais
 tikai us zilwezistās attihstibas fisiologisko pusi un
 wisprimitiwalām, galwenā kahrtā dabiskām kultu-
 relām atteezibam. To atsinuschi un daschos gadi-
 jumos peerahdijuschi pat darwinisma absoluti pee-
 kriteji starp soziologeem, kaut gan wini spreesch
 daschadi par to, žil daudš no schis teorijas atteezi-
 nams us zilwezisko šabeedribu un žil tablu šneedsas

te ismainito noteikumu eespaidš. Dšiti aistebris ņho jautajumu, Maņats ņawâ darbâ „Philosophie der Anpassung, mit besonderer Berücksichtigung des Rechts und des Staates“ (kolektiwâ darbâ: „Natur und Staat“ pirmâ daņa) un pateņi radijis pamatu wina kritiskai apspreeņanai; wiņņch teizami aprahda, ņa zentrâ ņahw te wehrtibas jautajums un zaur to atrisina wiņu problemu par mehrla jehdseenu, spezialu muņņu laukâ. *) Muņņu ņpreedumu iseņas punktš ir muņņu prinzipiâlâ atteeziba pret biologisko materialismu wiņpahri: biologiskee litumi naw teņņhi atteezinami uņ zilwetu, ņa ņozialu buhtnu darbibu, ņit taņu ņa, ņa zaur mehrki noteikta, eetilpņņ pņichologiskâs kauņalitates laukâ un war tikt iņņinata tikai pņichologiski.

Peē ņistemam, ņuras atrodas ņem biologisko teoriju eespaida, peeder ari tâs, ņuras plâņņakâ waj ņchaurakâ ņahrtâ uņņkata zilweziņko ņabeedribu ņa organismu, lihdsigu ņuņtona organismam, un no ņhi, ņaut ari tikai analogijas ņekâ eeguhtâ, apņihmejuma atwaņina redņes punktus preeņņch organiskâs ņabee-
dribas teorijas, ņa peemehram: Spensers, Lilienfelds, Scheffle, Worms u. ņ.

Wairak waj maņak kategoriski atmet darwinisma prinzipu pahreņchanu uņ ņozialo dņihwi markņistu wirņeena radikalee ņozialisti, pilnigi atņihdami biologisko materialismu preeņņch ņuņtoniskâs dņihwes iņņaidroņchanas; wini instinktiwi ņapratuschi un apņinigi iņteikuschi to uņņkatu, ņa ņihna deht ekņstences

*) Gal. ari L. Boltmann, Die Darwinische Theorie und der Sozialismus, Düsseldorf 1899., ņur teel pamatigi apluhkoti daņchadi redņes ņahwolkti; wiņņch patš eēnem ņahwolkli, ņuru wiņņch 331. lapp. apņihme ņekoschi: „Organiskâ un ņozialâ ņihna deht ekņstences ir weēna un ņa paņņa leelâ biologiskâ likuma diwejadâs formas; bet buhtiskâ iņņņkiriba ņarp wineem paņtahw eēņņch tam, ņa ņuņtoni ņihnas deht ņawas ekņstences ar organiskem rihtem un ņihnas rezultatus organiski pahreņ uņ ņaweem pehņnahņameem, ņurpretim ņabeedribâ peeweēnojas tehniski rihti un ņinami ņoziali eestahdijumi, ņuri iņmaina un ņagroņa dņihwes ņihnas dabiskos likumus“ u. t. t., ņal. 101. lapp.

ar winas sifisti waj garigi stiprakā neschehligo teesibu war tikt pahrnešta bes lahdeem eerobeschojumeem us sozialo lauku ne zitadati, tā mantschestera neaprobeshotās konkurenzes prinzipa attaisnojums. *) Dat tee no wineem, kuri peeschkir scheem prinzipeeem eespehjami wispahrigu nosihmi, tomehr atsihst, tā atteezibā us zilwezisko sabe-dribu wini jaisleeto stipri modifizetā weidā. **) Preeksch ihsti sozials dsihweš isskaidroschanas schi wirseena radikalais sozialisms usstahdija sawu teoriju: tā saukto ekonomisko materialismu jeb materialistisko wehstures šapraschanu. Pirmais schis teorijas pamatdomas isteiza Karlis Markšs („Komunistiskās partijas manifestā“, pehz tam „Zur Kritik der politischen Oekonomie“ preekschwahrdā). Fridrichs Engels, Lafargš, Bebels, Rautskis daschados šazerejumos attihstija winas tablak. Pehz schis teorijas materialās raschoschanas atteezibas ir wehsturiskās attihstibas noteizoschais faktors. „Sawas dsihweš sabeedriskā raschoschanā zilweti nostahjas noteiktās, nepeezeeschamās, no winu gribas neattarigās atteezibās, proti, raschoschanas atteezibās, kurās peemehrojas winu materialo raschoschanas spehku noteiktai pakahpei. Scho raschoschanas atteezibu kopsuma istaifa sabeedribas ekonomisko strukturu, realo pamatu, wirs kura pazelas juridiskā un politiskā wirsbuhwe un kurai peemehrojas noteiktās sabeedriskās apšinas formas; materialās dsihweš raschoschanas weids wispahri noteiz sozials, politiskos un garigos dsihweš prozesus.“ Tā šlan tās pasihstamās teses, kurās Markšs šawiljis kopā sawu usskatu. ***) Sem „raschoschanas atteezibam“ winsch šaprot technisko lihdsjektu štahwolli, kuri nepeezeeschami dsihweš wajadsibu apmeerina-

*) Tā domā, peemehram, Lafargš, Bebels, Labriola.

***) Gal. eepreeksch peewesto Woltmana darbu.

***) Zur Kritik, preekschwahrdā.

ŝchanai, tã ari to weidu, kaĥdã produkti teel pee-
 ŝawinati, isdaliti un patehreti, tã tad atteezigo
 raŝoŝchanas techniku un kaĥrtibu. Šhis raŝo-
 ŝchanas atteezibas rada ŝabeedribu daŝchado weido-
 jumu un organifažiju un noteiz wiŝus juridifkoŝ,
 politifkoŝ un tihri garigoŝ dŝihweŝ prozeŝus, „pah-
 wehrŝdameeŝ zilweku galwãŝ par idejam“; pat
 žiwilifetãŝ religijaŝ atŝpogulo tilai ŝinamu, žaur
 raŝoŝchanas atteezibam noteiktu, ŝozialu ŝtaĥwoŝli.*)
 Šchee pamatŝpeĥki ŝadala un iŝnihžina ŝawã nepee-
 žeeŝchamajã attihŝtibã ŝawuŝ paŝcha darinažumuŝ,
 ja peĥdejee naw wairŝ peemehroti wineem, un rada
 jaunuŝ, kuri ŝaŝkan ar winu progrefu; tapeĥž ŝchee
 ŝpeĥki žaur ŝawu peeaugŝchanu paŝchi no ŝewis iŝ-
 poŝtiŝ tagadežo teeŝifko un politifko kaĥrtibu, jo ta
 naw peemehrota winu attihŝtitãm praŝibam, eerobefcho
 un kawẽ winuŝ. Wiŝa lihdfŝchinejã weĥŝture ŝawã
 buĥtibã ŝaŝtaĥw no ŝchahdeem prozeŝeem, no ŝchĩru
 žihnam ŝtarp to ŝabeedribas daku, kura walda par
 raŝoŝchanas atteezibam un iŝmanto winãŝ preeŝŝch
 ŝewis, ŝtarp mantigãm ŝchĩram un nemantigãm,
 iŝŝubĥtãm ŝchĩram, kuraŝ, raŝoŝchanas atteezibam
 iŝmainoteeŝ, ženŝchas tilt uŝ augŝchu, — no ŝchĩru
 žihnam, kuru iŝtoŝ motiwuŝ un mehrtuŝ pa leelãkai
 dãkai žihnaŝ dalibneeki waj nu nemaŝ neapŝinaŝ waj
 apŝinaŝ winuŝ tilai pamãŝam weĥlaŝ, jo waldoŝchaŝ
 kaĥrtibaŝ nepaneŝamiba wiŝdriĥŝat teel ŝajuŝta žitoŝ
 lautoŝ.

Tapeĥž tautu žihnaŝ, tã ŝchleetas, groŝas ap
 politifŝkeem, konŝtitužionaleem, religifŝkeem žautaju-
 meem, un ŝchee ideologifŝke, ŝekundaree motiwi tã
 ar aiŝŝegu apŝleĥpi ekonominifko preteŝchĩbu iŝto
 primaro (pirmatnežo) pamatmotiwu. Šchint ŝinã
 weĥŝture rahda triĥŝ leeluŝ etapuŝ: weĥrdŝibaŝ,
 dŝimtbuĥŝchanaŝ un kapitaliŝtiŝtãŝ raŝoŝchanaŝ lai-

*) Gal. ari Kautŝky, Ethik und materialifŝtiŝche Geŝchĩtŝ-
 auffaŝŝung, 1906.

metus; zeturtais buhs sozialiseta darba laikmets; schini laikmetâ, kura sakumâ mehš dšihwojam, sozialâ sinatne pirmo reisi atklahj attihstibas pateeso prinzipu un zihnas preekschmetu, un schini laikmetâ zilweki apsinigi, saklanâ ar sinatnisteem prinzipiēem zenschas pehz tahdas sabeedristas kahrtibas, kura kalpo ne weenas schkiras, bet wiskas tautas interesem. Markšs nepamatoja sawas idejas sistematiski un neattihstija winas, ari Engelsš tikai pamajam nonahza lihds tam, un tapehz daschi jautajumi palika wehl neisschirti. Preeksch sewi noslehtas wehstures filosofijas sistemas trubka wehl swariga elementa; weenojoschas faites starp zilweka dabiskâs attihstibas wehsturi pehz biologisteem likumeem un sozialâs attihstibas wehsturi pehz ekonomisteem likumeem. Scho swarigo weenojoscho faiti, kura isskaidro gimenes un gintš fatwersmes kahrtibas, koti labprahht wehlat eeraudšija tã sauktajã mahtes teesibu teorijã, kuru wispirms usmeta Bachofens un pehz tam fewischki attihstija Morgans. Pehz schis teorijas zilweku lauliba regularã attihstibã isgahjuse zaur daschadã formam, lihds muhsu laikã pee kulturas tautam waldoschai monogamijas formai: is pirmatnesã sajauktã dšimumu koposchanã (promiscuity), eewehrojot afinsradneeku laulibu bailigãs fisiskãs sešas, attihstijuschees wispirms arweenu wairat eerobeschojoschi eestahdijumi, pehz tam sakluschi noteikt afinsradneezibu un peederibu pee gimenes no weenas mahtes puses, bes kahdas atteezibas pret tehwu; schai „matriarchijas“ jeb „mahtes teesibu“ palahpei, kurai peemehrojãs klasisko un germanu tautu gens (gintš) us pirmãm attihstibas palahpem, fetoja patriarchijas palahpe, jo lihds ar ziwiliszijas attihstibu wihra eeguhšchana sakla spehlet arweenu leelaku lomu sozialãs atteezibãs un lihds ar to wehleschanãs atstahht eeguhhto mantu behrneem, kuri zehluschees no wina, tã ari wehleschanãs peetikt ar weenu seewu, eewehrojot ihpachuma saglabaschanãs intereses: no

ta laika izjelschanās no wihra sahka noteikt wisaš radneezibas, gimenes teesibu un gints lahtibas atteezibas, un tahdā lahtā agrā waldijuschā fisiskā momenta weetā stahjās, noteikdams wisaš schis pamatatteezibas, ekonomiskais moments. Ir saprotams, ar lahdu sajuhsmu Engels pehž Marksa peefihmem rokrakstā peeweenoja matriarchijas teoriju sozjaldemokratiskai wehstures sapraschanai,*) un winaš peekriteji zeeschi turas pee schis teorijas, kaut gan laulibas attihstibas wispahrigums tani weidā, lahdā winaš isliziš Morgans, teet stipri apstrijdets. Otrs wahjšch punktš teorijas sistematiskā isstrahdajumā bija jautajums par idealo elementu atteezibu pret ekonomiskeem. Tā ka Marksu un winaš partiju intereseja wispirms usflati, kuri wisšwarigaki preekšch sozjaldemokratiskās zihnas, tad bija maš pamudinajumu, noteikt scho atteezibu prezisaki, nekā to darijis Markss sawos nejauschos isteizeenos: idejas esot ekonomisko atteezibu atspogulojumi (refleksi), materialais raschoschanas prozess pahrweherschotees par preekšchstateem un idejam tikai zilweku galwās; idealais neesot nekāš zits, tā zilweku galwās pahrneštāis un pahrwehirstāis materialāis; ne zilweku apšina noteiz winaš ekšistenzi, bet otradi — winaš sabeedriskā ekšistenze noteizot winaš apšinu u. t. t. Sistemai isweidojotees, aistahwot winaš pret kritikas usbrukumeem un arweenu wairā isleetojot winaš tihri wehsturiskos pehtijumos, arweenu noteiktaki sahka atsiht, ka, „ja pasaulē parahdas reis neekonomiskš moments, kaut gan winsch galu galā issaukts no ekonomiskeem zehloneem, winsch patstahwigi eespaido us sawu aplahrti un pat saweem pascha zehloneem (ekonomiskeem elementeem)“, ka schahda idealo elementu patstahwiba peeaug lihds ar kulturās progresu un ka tad idealo elementu sakari

*) Sawā sazerejumā: Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates, 1884.; sal. ari Aug. Bebel, Die Frau und der Sozialismus.

ar „galu galā ekonomistēm zehloneem“ kluhst arweenu nenotweramāki;*) daschi ir gabjuschi wehl tablat un sahkuschi atsiht, tā to, peemehram, darija Bernschteins,**) idealeem spehkeem patstahwigu raksturu un patstahwigu eespaidu „intereses“ weidā, kurai pat, tā schiras interesei, peemiht etisks pamativilzeens. Bet waldoschais usflats, tāpat tā agrak, reds ekonomistkos noteikumos wifas sabeedriskās dsihwes wirsosocho spehku, spehku, kursch eekustina idejas, un wehstures pehtneezibas usdewumu eerauga scho sozialās attihstibas „pehdejo prinzipu“ usmekleschanā.***) Seesa, pee tam garam ejot teel ari runats par „fawstarpeju eespaidoschanos starp zilwezisko garu un ekonomistām atteezibam“, bet par fawstarpeju eespaidoschanos wahrda ihstā nosihmē newar buht runas, jo gars ar to paschu elpas wilzeenu teel apsihmets tā „ekonomisto atteezibu kalps“. Gaskanā ar to indiwida nosihme pee ekonomistā materialisma preekschstahwjeem tāpat teel nospeesta apatschā, tā tas noteel pee wifa schi wirseena: „Indiwids newar radit nekahdus jaunus problemus preeksch sabeedribas, kaut gan winsch daschreis war eeraudsit problemus tur, kur ziti lihds tam neka mihklaina neredseja; tāpat problemu atrisinaschanas sinā winsch faistits pee teem lihdselkeem, turus winam sneeds wina laiks; turpretim problemu iswehli, tureem winsch nododas, redses stahwokka iswehli, no kura winsch stahjas pee wiau atrisinaschanas, wirseenu, kurā winsch mekle atrisinajumu, un beidsot spehku, ar kahdu winsch to aisstahw, naw eespehjams reduzet tikai us ekonomistkeem noteikumeem; wif schee

*) Gal. F. Meringa atbildi us Ernsta kritiku laitrakstā „Neue Zeit“, 1894. g., 175. lapp.; R. Rautsky, Was will und kann die materialistische Geschichtsauffassung leisten, „Neue Zeit“, 1896.—1897., peezp adsmitais gada gabjums, pirmais sehjums 232. lapp.

**) Der realistische und der ideologische Moment im Sozialismus, eeksch „Neue Zeit“, 1898., seeschp adsmitais gada gabjums, pirmais sehjums, 225. lapp.

***) Stat. eepreeksch zitetu Rautska darbu, 72. lapp.

apstahli dara eespaidu, ja ari ne us attihstibas wirseenu, tad tatschu us winas gaitu, us to weidu, tahda galu gala realisejas neisbehgamais rezultats, un schini fina atsewischki indiwidi war dot sawam laikam loti, loti dauds." Ta issakas Rautskis,*) ta schkeetas eedams wehl deesgan tahlu indiwidualo eespaidu atsihschanâ, katra fina eedams tahlat, nekâ tas faskan ar sozialdemokratijas parasto usskatu; bet ja eeskatas tuwat, tad ari Rautskis nepeeschkir indiwideem nekahdas ihstas inziatiwes; wini ir ekonomisko atteezibu wergs, un zittahl wehsture apskata atsewischku zilweku darbibu, wina ir weenfahrschi mahkla, „jo tikai tiktahl wehsturiskâs attihstibas ispehtischana un islitschana ir sinatne, zittahl sneedzas materialistiskâs metodes lauks". Wehs ta tad fastopamees te ar to paschu metodologisko weenpusibu, kura peemiht wisam wirseenam, un wehl weenpusigati nekâ teorijâ pfichiskais indiwidualais elements teel nobihdits fahnus sozialdemokratiskâs wehstures islitschanas praktikâ.***) Ta, peemehram, Rautskis tehlo Lutera reformaziju ta germanu tautu reakziju pret wina finansielo ismantoschanu no pahwestu Italijas un no Spanijas un Franzijas waldneeteem, kuri bija faistiti ar pehdejo ar lihdsigu interesi. Semakâ klera (garigo fahrta lozekki) preekschstahwi, kursch wiswairat fajuta finansielo nastu, ussahka kara-gahjeenu pret Romu un radija domu formas, — „ideologisko momentu —, kurâs kustejas reformazijas zihnâs; par masu un kustibas wadonu religiosam prasibam naw ne runas, neweena wahrda par Lutera zihnam ar sawu firdsapfinu un wina nolehmmumeem; tatschu

*) Dani paschâ nule peeminetâ darbâ, kur schi atteeziba wis-pabri teel sihti apluhkota; 235. lapp., ta redsams, tas ir tas pats redses stahwollis, kuru eenem postiwisms indiwidualâ momenta nowehrteschanâ.

**) Geschichte des Sozialismus in Einzeldarstellungen, pirmâis sehjums.

turfirsta Fridriča Gudrā labwehligā istureschanās pret reformu teet isflaidrota ar to, ka winsch, tā Saksijas ruhdas raktuwju lihdsihpafschneeks, peedereja pee bagatakeem wahzu firsteem un tapeh3 wisleelakā mehrā bija eeinteresets oposizijas ustureschanā pret ismantoschanu no keisarū un pahwestu puses, u. t. t.

Tā tad sozialdemokratijas ekonomistais materialisms noslehdses tahdā wehstures-filosofistā usstatā, kuru war gan nosautt par wisweenpusigako wisā schini wirseenā: weena weeniga zilwezistās darbības puse, proti materialiekonomistā,*) teet hipostaseta par patstahwigi darbojoschos spehku un teet nostahdita tā wisās sozialās attihstības galwenais zehlons — ta pate logistā kluhda, kuru taira materialisms wispahri, usskatidams conditio sine qua non tā causa efficiens.** (t. i., nepeezeeschamo noteikumu tā radoschu zehloni. Sult.). Sozialistiski-dabasfinatnistā wirseena truhkumi saistas ar idealististās, spezialī Hegela, filosofijas konstruejoschās dialektikas wahjām pusēm, jo Maršs, neskatotees us to, ka winsch lihds ar Feuerbachu aši atmet scho filosofiju, dialektikas finā bija hegeljaneetis; bes tam winsch bija frantschu soziologijas labs pasinejs.***) Usprahtigā atjautiba, schilbinoschā sofistika, kuru parahda sozialdemokratijas wehsturneeki šawas teorijas praktistā iswedumā, newar

*) Ch. Seignobos, La methode historique appliquée aux sciences sociales, 1901., 205. lapp. u. ž. toti labi aprahda, ka schis wirseens neewehro šwarigus materialus noteikumus.

**) Wisstaidrakti tas rebsams is Weringa atbildes (Lessing-Legende, 446. lapp.) us jautajumu, no kureenes sinams, ka šaimneeziba ir wehsturistās attihstības pamats; Weringš atbild ar Engelsa beeschi zitejameem wahrdeem (fal. turpat 434. lapp.): „Zilwekeem papreeschu wajaga ehst, dsert, patwertees mahjolti, gehrbtees, pirms wini domatu un šazeretu, nodarbotos ar politiku, sinatni, mahkstu, religiju u. t. t.“

***) Skat. tuwaki: Th. G. Nassaryt, Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus, Wien, 1891. Par šataru ar Hegeli: E. Woltmann, Der historische Materialismus, 1900., P. Barth, Die Geschichtsphilosophie Hegels und der Hegelianer bis auf Marx und Hartmann, 1890.

apflehpt no mums weenpufigo patwaligo istureschanos pret fakteem. Tatschu, nestatotees us ekonomiskà materialisma skaidri redsamo weenpufigu, winam japeeschir eewehrojams nopelns: pastahwiga usmaniba pret ekonomiskeem noteikumeem un eespai-deem, pret sozialo grupu realàm interesem, zittah pehdejàs, apluhtojot winas bes aisspreeduma, teescham spehlè lomu wehsturiskà dshiwè. Nesen ekonomistu un wehsturneetu fainneeziski-wehsturiskà skola, pa dalai ne bes eerosinajuma no sozialisma puses, dshiw peegreesàs schai loti swarigai tautas dshiwes pusei un zaur to eewehrojami selmeja wehsturisko atsinu. *) Nule apstatitàs materialistiskàs wehstures filosofijas paraugs, ar winas rupjàm pretrunam fakteem, ir brihdinoscha pamahziba pret ekonomiskà elementa weenpufigo pahrwehrteschanu.

Lihdfigi jaisturas mums pret sozialistiski-dabas-finatnistko wirseenu wispahri, labi finot wina wahjàs un stipràs puses. Nestatotees us wina weenpufigu un to juzekli, turu winsch beeschi eenesis wehstures pehtneezibà, mums tomehr japateizas schim wirseenam loti dauds: par to, ka winsch eewehroja un analiseja wehsturiskàs gaitas daschados attihstibas noteikumus un isleetoja pee wehstures-filosofiskeem problemeem induktiwò metodi. Sawadà pretrunà ar scho „faktu un likumu metodi“ atrodas bes schaubam sinamu nowehrotu faktu nemetodiska weenpufiga pazelschana par galweneem faktoreem, attihstibas konstitutiwò zehloni: zaur to wisa wehstures fapraschana teel schematiseta, tà ka schis wirseens sawà konkretàs wehstures apstrahdaschanà rihtojas ar wehsturisko materialu wehl patwaligaki, nekà wisbrihwakà metafisika. Eas, to winsch tit loti atstahj nowahrtà, — proti individuali-pshiskos noteikumus un wehsturiskàs attihstibas nowehrteschanu (Wert-

*) Sal. Bernheima augschà mineto darbu, 681. lapp., 573. lapp., 65. lapp., 1. peefihmi.

bestimmung), ir tik svarigs, ka aptverosha wehstures filosofija tikpat mas war iseet no schahda wirseena, zif no idealistiska un teologiska wirseena ar wina pretejo ekstremu: wehstures wehrtibu rezultata weenpusigu eewehroschanu wina (rezultata) atteeziba pret indiwida listeni.

Pats par sewi saprotams, ka schee daschadee wehstures filosofijas galwenee wirseeni, kuru raksturojumu mehš pasneedsam, naw palituschi krasa noschirtiba weens no otra. Daudsejadās modifikacijās wini tuwojuschees weens otram, weens no otra scho un to isleetojuschi, mehginajuschi kompromisus sawā starpā. Mehš wairat reises warejam eewehrot idealistiskās filosofijas elementus kolektiwistiskās sistemās, un pehdejo rezultati arweenu wairat tika usnemti idealistiska wirseena sistemās, kluwa par wehsturneeku wispahrspeenemteem usstateem. Pretstatu pateesa pahrspehschana zaur jaunradoschu originalu wina pahrsstrahdaschanu wehl naw isdewuses un ari newar wehl isdotees, kamehr pats tagadejā laika pasaulsufflats nepahrspehs atteezigos pretstatus. Tatschu pehdejā laikā schi mehrka sasneegschanai ir intensiwi strahdats, un, ja es nemaldos, darbi tuwojas no daschadateem isejas punkteem — filosofijas augstumeem un empirisko sinatnu pamateem — jau teem usstateem, kuri rahda ne tifdauds kompromisu starp pretejam teorijam, zif aptveroschu pazelschanos pahr winam. Weens no eewehrojamateem frantschu filosofeem, A. Füljé (Fouillee), apluhkodams tagadejos wirseenus*) issatas, ka abas idealisma un naturalisma leelas straumes fahot sapluhst kopā, jo psichiskais elements teef atfihstis kā pirmatnejs imanents fakts starp ahrejeem, tikpat pirmatnejeem fakteem, un pasauli, kā ari soziālo

*) Le mouvement idéaliste et la réaction contre la science positive 1896, otrais isdewums, 29. lapp.; fal. ari wina La psychologie des idées-forces, otrais sehjums 1893.

dfihwi usflata tà fawst arpeju darbibu sistemu. Us schahda usflata linijas atrodas Lozes filosofija, un speziali wina wehstures filosofijai jabuht mums jo simpatiskai, tapehž ta wina, peefleedamās Herdera aptwerofcheem usflateem, leef pamatu tahdai wehstures filosofijai, kura pazelas pahr attehlooteem pretstateem.

Lozes darbs, par kuru te ir runa, nosaužas: „Mitroskosmus, Ideen zur Naturgeschichte un Geschichte der Menschheit — Mitroskosms, idejas preefch dabas wehstures un zilwezes wehstures“, trihs sehjumi 1856.—1864. g., no kureem speziali wehsturi apflata otra sehjuma, peektā un sestā grahmata, un treschā sehjuma septitā un astotā grahmata. Loze usnem Herdera aptwerofcho wirseenu, bet pee tam loti padfikina un attihsta winu zaur wisu wirseenu garigo darbu schini laukā no Herdera laika. Winsch pamatigi pasihst wisu literaturu un rehkinajas ar winas rezultateem: pa dalai winsch isturas kritiski pret pehdejeem, pa dalai usnem winus un afimile fawa pascha usflata. Lai to eewehrotu, lastajam finamā mehrā japasihst atteeziga literatara, jo Lozem peemiht ta fawadiba, nenofaukt to rakstneeku wahrduš, ar kureem winsch polemise. No aisspreedumeem brihwā atteeziba pret ekstremeem wirseeneem dod winam eespehju atturetees no weenpusibam un neatstahst neewehrotu waj semi nowehrtet neweenu no apluhkojameem problemeem. Tapat tà Herders, winsch ftaidri formulē abus wehstures filosofijas galwenos jautajumus, tà jautajumu par wehstures rezultatu: „eefch kam pastahw wehstures nosihme?“ tà ari jautajumu par faktoreem: „kahdi ir wehsturiskās gaitas noteikumi?“ Abus schoš jautajumus winsch apflata kritiskās apfwehrschanas garā, nebaidamees atsihmet fasneegtās atsinas truhlumus un robeschas. Winsch isschkir trihs faktoru grupas: fisiskās, psichiskās un kulturelās, nowehrtē latras grupas ihpatnejo eespaidu un nedsenas, tà Volks

un ziti, ais dogmatiskas eedomas atmetst lahda faktora darbibu waj peeschkirt winam pahrmehrigu nosihmi. Winsch ir tahlu no tam, peeschkirt zilweziskai individualitatei absolutu gribas brihwibu, tatschu winsch nepadara winu par maschinu bes lahdas gribas, bet atsihst winai sinamu originalas spontanitates pakahpi (paschwakibu) juschanâ un domaschanâ, par kuru mums leezina peeredsejums (Erfahrung) un kura pamatota wina pamatusskatâ par pasauli kâ sawstarpeju darbibu sistemu (System von Wechselwirkungen). Dabas litumu mehanismu winsch usskata kâ nepeezeeschamu formu, kurâ realisejas us ahreeni zilwezisko buhtau imanentee (eefscheeje) darbibas impulsî, un tapehz winsch war pareisi nowehrtet titlab mehaniskâs kâ psichiskâs kousalitates nosihmi, — un tam, kâ mehâ wifur redsejam ir fundamentala nosihme preesch aptweroschas, no weenpusibam brihwas wehstures sapraschanas. Ari jautajumu pehz wehstures resultata Loze ispehta bes lahdeem aisspreedumeem stingri empiriskâ zelâ: waj zilweze kuhst pilnigala un lahda mehrâ, lahda mehrâ uslabojas winas stahwolks, lahdu nowehrteschanas mehraulku pee tam jaisleeto, — us to wifu Loze mehgina atbildet titai pehz tam, kad winsch teescham apskata daschados dsihwes laukus un usmanigi raugas us to, waj wifur war konstatet progresu un kâ wini schini sinâ atteezas weens pret otru. Schahds pahrstats pehz wina domam dod teesibu atsiht kopumâ peeaugoschu zenschanos pehz zilweziskâs efamibas (ekstistenzes) kopeja ideala, ta peeaugoschu realizajiju, to mehâ nosauzam par zilwezibu. Eesch tam, — humanisma isplatishanâ un padsitinaschanâ, humanâ audsinaschanâ winsch eerauga wehsturiskâs attihstibas nosihmi, gluschi tapat kâ Herders redseja to humanitates peepildishanâ; bet Loze ir tahlu no ta nenoteiktâ optimisma, kuru agrâ saweevoja ar scho jehdseenu, un saprot sem wina

muhfu buhtibas pilnigu empiriski noteizamo faturu. *)

Pilnigi pareisi, Loze nesneeds mums noslehgtas sistemas; wifur winsch pastrippo, ta, pirms eespeh-jams nonahkt pee noteiktam wispahrigam atbildem, wehl dauds jautajumu jaapstata siktumos. Bet taisni eesch tam, ta winsch problemus formulè wis-pufigi un asi, aisrahda pee wina atrisinaschanas us ruhpiigu detafu ispehtischanu, weenpufigi neignore waj nepahrspible winus no eepreesch eedomata redses punkta, nesneeds tikai schteetamu (scheinbar) atrisinajumu is wispahrigeem prinzipeem, — eesch tam pastahw wina neparastais pahratums par wisam sistemam, turam peemiht noslehgtu sistemu wikoscha schteetamiba; bet, usmanigi apluhkojot, is-rahdas, ta winas scho schteetamibu eegust zaur pat-waligu apeeschanos ar konkreto materialu. Loze neatstahj neewehrotu un neslehpj to, ta wehstures filosofija ir wehl loti jauna sinatne, kura jawada no grandioso sistemu sajuhsmibam us spezialas pehti-schanas schauraku zeku, lai wina spehtu sekmigi at-tihstitees. Un taisni tapeh3 schim wirseenam jamo-dina wehstures pehtneeku simpatija; jo pehdejâ tuwatâ un swarigakâ interese ir, lai konkretam materialam nenodaritu pahri sistematisko prinzipu wahrda. Schai interesei pehdejâ laikâ arweenu wairak eet pretim atsewischku problemu ispehtischana, sewischki jozialas psichologijas laukâ; bet ar to, ta es nahkoschâ nodakâ parahdischu, nektuhst leeks wis-pahriga usskata usdewums un wina filosofiska orienteschana.

Literatura: P. Barth, Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, 1897., pirmâ dala, no Ronta libds jaunakam teorijam; R. Rocholl, Die Philosophie der Geschichte, 1878.; F. Laurent, La philosophie de l'histoire, (Histoire du

*) Gal. siktati manâ darbâ: Geschichtsforschung und Geschichts-philosophie, 1880., 83. lapp. u. fet., 129. lapp. u. fet.

droit des gens et des relations internationales, 1870., aŝtonpadŝmitais ŝehjums, eewadŝ); R. Mayr, Die philoŝophiŝe Geŝichtŝauffaŝŝung der Neuzeit, 1877., pirms daka: lihds 1700. g.; Gumplo-wicz, Grundriŝ der Soziologie (1895.) un Soziologie und Politit, 1892.; Stein, Die ŝoziale Frage im Lichte der Philoŝophie, 1897.; R. Fester, Rousseau und die deutŝe Geŝichtŝphiloŝophie, 1890.; W. Dilthey, Einleitung in die Geiŝteswiŝŝenŝaften, 1883., pirmis ŝehjums, 112. lapp. u. ŝ.; E. Bernheim, Geŝichtŝforŝung und Geŝichtŝphiloŝophie, 1880.; A. Bierŝand, Naturvölker und Kulturvölker, 1896.; A. Fouillée, Le mouvement positiviste et la conception sociologique du monde, 1896. ŝeŝoŝhà literatūra: wiŝlabatais eekŝ „Kritiŝhe Blätter für die geŝamten Sozialwiŝŝenŝaften“ un „Revue de synthèse historique“. Iŝ ŝpeziali filoŝofiŝteem ŝurnaleem — „Archiv für Geŝichte der Philoŝophie“, no 1895. g., tà „Archiv für Philoŝophie“ nodaka.

Literatūra kree wu walodâ. (ŝultotaja peeliŝums): Н. Карѣвъ, Основные вопросы философии истории, 1883; Теоретические вопросы исторической науки, Задачи социологии и теории истории, Философия, история и теория прогресса (eekŝ) Историко-философские и социологические этюды); Сущность исторического прогресса и роль личности в истории, 1890. — Р. Випперъ, Очерки теории исторического познания. — Лавровъ (pŝeid. Арнольди) Задачи понимания истории. — Михайловскій, Герои и толпа. — Миртовъ (Лавровъ), Историческія письма, 1870. — Николаевъ, Активный прогрессъ и экономическій материализмъ. — Бельтовъ, История монистического взгляда на историю. — В. Хвостовъ, Теория исторического процесса (leŝziju kurŝ).

Handwritten title at the top center of the page.

Main body of handwritten text, appearing as bleed-through from the reverse side of the paper. The text is mirrored and mostly illegible due to fading and bleed-through.

II. Wehstures filosofijas jehdseens un usbetwumi

Eepreetskhejâ apzerejumâ tita rahdits, ta sem wehstures filosofijas no fahuma faprata pasaulswehsturi (wispahrejo wehsturi) ar filosofisku nohrastu; ari wehlat, kad wehstures filosofiju weidoja no kopweenoteem redses punkteem un atteezibâ us noteikteem problemeem, uniwersalwehsturiskais elements netika atdalits no tam, jo weenmehr redses punkti bija tatschu jaatteezina us wisu wehsturisko materialu un sinamâ mehrâ japahrbauda pee wina; tapat ari problemus wajadseja usstahdit un mehginat atrifinat, rehkinajotees ar wisu wehstures faturu. Zaur to isskaidrojas, ta mehs dauds gadijumos gandrihs newaram pateikt, waj sinama darba ihstais preekschmets un galwenais faturš ir problemu un redses punktu usstahdischana un attihstischana jeb pahrstats par pasaulswehsturi no noteikta redses stahwokta. Tatschu ir pilnigi faprotams, ta pasaulswehstures filosofiska apluhkoschana, no weenas puses, un wehstures filosofija ta noteikta disziplina, no otras puses, ir diwas pilnigi daschadas leetas, kaut gan pehdejâ newar istikt bes pahrstata par pasaulswehsturi ta winai nepeezeeschama materiala un pirmejâ — bes wehstures filosofiskeem redses punkteem ta fawas direktiwes. Wehstures filosofija pehz wahrda un jehdseena atwasinaschanas analogijas ir wispirms filosofija; un neweenai filosofiskai disziplina nepeemihl tas aprakstoschais raksturs, tursch ihpatnejs pasaulswehsturei. Aprakstoschâ un prinzipielâ elementa fajaukschana, ta tas beeschi noteek, isskaidrojas ar finatnes nesklaidro tapschanas stahwokli.

Schabda weida sajanfchana ir pawisam kas zits, nelà ap-
 rakstoschà un isflaidrososchà elementu saweenojums, kursch
 atrodams latrà sinatnè. W. Wundts neewehbro to („Ueber Ziele
 und Wege der Völkerpsychologie“ eefsch Wundta isdodamàm
 Philosophische Studien, 1888., zeturtais sehjums, 6. lapp. u. f.),
 identifizedams pasauleswehsturi ar wehstures filosofiju, tadeht
 la „apweroscha pasauleswehstures aplubtoschana arweenu ir
 usskatita tà wehstures filosofijas pateefais usdewums“; minedams
 Hegeli un Herderi tà pehdejàs galwenos preekschstabwjus un
 fazidams par wineem: „wini zentàs usrahdit noteiktus attih-
 stibas likumus wehstures wispahrejà gaità“, winsch newitus
 atsihst, la schee rakstneeki neusstahdija par sawu mehrti wehstures
 sintetistu aplubtoschanu paschu par fewi, bet isleetoja pehdejo
 tà lihdselli preeksch zita noluhka, proti, lai peerahditu un no-
 flaidrotu sawus prinzipus, tà tad atsihst, la schee wehstures
 filosofijas preekschstabwji — un dauds ziti, waram peeweenot —
 redseja sawu usdewumu ne sintetiskà wehstures aplubtoschanà,
 bet wispahrigu prinzipu usstahdischanà un peerahdischanà.
 Sawà „Logikà“ Wundts pret wehstures filosofiju eenem zitu
 stahwolkli; ft. tablat. Tablat jaatmet to usskats, turi wehstures
 filosofijas usdewumu eerauga daschadu zilwezistu sabeedribu
 un winu attihstibas wispahrigo tipu noteiskchanà, tà tad to
 usskats, turi identifize ar wehstures filosofiju sinama weida
 abstraktu wehsturi, atstahdami prinzipu, zehlonu un wispahrigu
 prozesu aplubtoschanu soziologijai. Tà dara P. Barts
 Die Philosophie der Geschichte als Soziologie, 1897., pirmà
 data, 8. lapp. u. f.; L. Stein, Die Soziologie im Lichte der
 Philosophie, 1897., 24. lapp. u. f.; L. Schweiger, Philosophie
 der Geschichte, Völkerpsychologie und Soziologie, A. Fouillée,
 Le mouvement positiviste, 230. lapp. u. f., turi peeschkir weh-
 stures filosofijai tikai usdewumu soziologijà eeguhstos resultatus
 isleetot wehsture, pa datai scho rezultatu apstiprinaschanai, pa
 datai wehstures isflaidroschanai, pee lam Schteins un Schweigers
 usskata lihdschinejo tà haukto wehstures filosofiju deht winas
 metafisikli-deduktivà rakstura par nowejojuschos; Ch. Renou-
 vier nosauz sawu darbu, kurà winsch fneeds religiofo un
 filosofisko ideju un sistemu wehsturi. — La philosophie analytique
 de l'histoire. Us to jaeebilst: ja soziologiju usskata tà sinatnè,
 kuràs usdewums ir ispehtit daschadu sabeedribu wispahrigos
 galwenos elementus („sozialà statita“) un wispahrigàs galwenàs
 pahrmainas („sozialà dinamika“), lai zaur scho elementu salih-
 dsinoschu analisi isfinatu sabeedribu iszelschanàs nepeezeeschamos
 faktorus, daschadu sabeedristu formu un funkziju wispahrejos
 tipus un sabeedribu ekstenzenes wispahrejos noteikumus, — tà
 mehš to daram lihds ar sinamu soziologu datu, — tad winai
 jaatsakas no usdewumeem, kurus usstahda few wehstures
 filosofija; bet ja soziologijai peeschkir tos paschus usdewumus,
 tad tomeht, nestatotees us materiala loyigumu, jaatschkir
 problemi, turi atbezas us sabeedribam, tà zilweku lopejas
 fadsihwes un darbibas formam, no problemeem, turi atteejas
 us individuala fatura parahdibam („individuala“ nemot ari

masu pret masu) sabeedribas attihstibā; scho atšķiribu atfihst ari pats Scheins, jo winsch apstata tikai sozjalās dšihwes formas un šawa darba 165. lapp. kategoriski iſſakas: „ſche newar gaidit no mums religijas ſaturu ſalihdſinoſchu analiſi, tapehž tā mums tatschu naw te nekur darišchanas ar ſaturu, bet tikai ar sozjalo funkciju formam“. Naw ſaprotams, tapehž ſcho atšķiribu lai neapſihmē ar ſewiſchlu terminu: „wehstures filosofija“, weenalga, waj pehdejo padod filosofiskai ſozjologijai jeb noſtahda lihdsās winai.

W. Wundta uſſtatu, Logik, otrais ſehjums, otrā nodala, otrais iſdewums, 331. lapp. u. ſ., 436. lapp. u. ſ., kurſch ſozjologijai peeſchkir problemus par ſozjaleem ſtahwoſkeem, bet wehstures filosofijai — problemus par ſozjaleem prozeſeem, pamatigi apgahſch P. Barts augſchā žiteta darbā, 11. lapp. u. ſ.

No wehstures filosofijas, tā noteiktas ſinatnes, jaatſchkir uniwerſalwehsturiskais aparats nule aprahditā noſihmē, lai ta buhtu aprakſtoſcha waj „abſtrakta“ wiſpahrigā wehsture (Univerſalgeſchichte): runa ir, proti, par wehstures filosofiju. Tatschu ſchis diſziplinas uſdewumus nedrihkt ari weenpuſigi noteikt žaur filosofijas wiſpahrigām intereſem, tā tā winai žits nekas nepeenahktos, tā atbildet uſ ſinameem wiſpahrigeem jautajumeem, kuru atriſinaschanu filosofija, ſtarp žitu, praſa no wehstures; tas noſihmetu padarit wehstures filosofiju weenkahrſchi par filosofijas palihgſinatni, deef waj pat par tahdu, kurpretim winai, analogiski žitām ſpezialām filosofijām, jabuht relatiwi patſtahwigai filosofijas ſinatniſkai noſarei. Lihdsigi tam, tā teeſibu filosofijas, religijas filosofijas u. ž. uſdewumi teel noteikti no atteezigās ſpezialitates intereſem, tā ari wehstures filosofijas uſdewumeem jateel noteikteem no wehstures intereſem. Wiſpahrigi runajot, winas uſdewumam japastahw wehstures prinzi pu, t. i., wiſpahrejo zehlonu, galweno noteikumu un prozeſu noſtaidroſchanā, uſ tureem no weenas puſes pamatojas wehsturisko notikumu gaita un ſakars, no otras puſes — winu iſſinaschana. Ubi ſchee uſdewumi, kuri atteezas uſ wehsturiskeem notikumeem un uſ notikumu iſpraſchanu, eetweras paſchā „wehstures“ jehdſeena noſihmē un tā tad ari „wehstures filosofijas“ jehdſeena noſihmē.

Mehs tapehž ar pilnu leetderibu waram schkirot materialo un formalo wehstures filosofiju.

I. Wiſpirmš un galwenâ kahrtâ wehstures filosofi nodarbojas ar materialeem problemeem. Ja mehs apſkatamees, kahdi ir tee prinzipi, kuruš wini, ſahkot ar Herderi waj Wiko, iſwehleja par ſawas pehtneezibas preekſchmetu, mehginadami winuš noſkaidrot zaur iſleetojumu paſauleswehsture waj iſweſdami winuš kâ redſes punktus notikumu iſſkaidroſhanâ, tad mehs weegli eeraugam, ſewiſchki tapehž, kâ jaunakee wehstures filosofi jau uſſihmejuſchi ſcho problemu ſiſtematiſko grupejumu, kâ wiſi problemi groſas ap diweem galweneem jautajumeem:

1. Kâ noriſinajas wehſturiskâ attihſtiba?

2. Kahdi ir wehſturiskas attihſtibas reſultati un kahda ir winas noſihme?

Ziteem wahrdeem, runa ir, no weenas puſes, par faktoreem, no otras puſes — par wehrtibam, kâ wehſturiskas attihſtibas reſultateem.

Mehs paſneegim te ihſu apzerejumu par ſwarigakeem atſewiſchkeem problemeem, kuruš aptwer ſchee diwi jautajumi.

1. Faktor u analiſe dod trihš grupas, uſ turâm mehs augſchâ aiſrahdižam (83. lapp.). Wiſpirmš ir janoteiž winu ſawſtarpejās atteezibas winu darbiba, winu darbibas weidu un winu eeſpaida ſpehku (mehru) uſ wehſturisko prozeſu. Tahlat, katras faktor u grupas analiſe ſawukahrt rahda daſchadus, ſawâ ſtarpâ konkurejoſchus ſpehkuš, daſchadus dabas eeſpaidus, kulturās elementus, zilweku juhteliſkās, etiſkās un intelektualās ſpehjas, un atkal janoteiž ſcho ſpehku ſawſtarpejās atteezibas un winu atteeziba pret wehſturisko attihſtibu.*)

Speziali pee zilweziſko ſpehju analiſes zelas jautajums: waj ſtarp winām ir tahda, kuru apſihme kâ

*) Sal. Bernheim, Lehrbuch der hiſtoriſchen Methode und der Geſchichtsphilosophie, 4. S, 663. lapp. u. f.

gribas brihwibu waj, masakais, tà paschwafigas darbibas spehju (Spontaneität); waj tahda paschwafiga darbiba wehsture realisejas un tà wina ir eespehjama, eewehrojot wehsturista kopprozesa neatkaribu no individualas gribas, — jeb schahdas spehjas peenemschana ir tikai paschamahnischanas un zilweks ir pilnigi atkarigs no ahrejeem spehkeem. Se zelas leelais metafisistais jautajums par katras dsihwes pamatu, kura atrisinajums raksturo daschadas pasaulsusfstatu sistemas un speziali muhsu lauka isteizas daschados wirseenos un sistemās: waj tahds pamats ir jihna starp Deewu un launuma prinzipu, kura walda pasaulswehsture schlot no grehla trischanas lihds pastardeenai? waj personiga Deewa roka, kura sodu un atmaksu zela wada zilwezi wehsture uf arweenu augstakeem mehrkeem? waj tahds pamats ir deewischlas idejas, kuru dihgki noglabati zilwekos, lai pamasam organiski attihstitos wehsture? waj wehsture ir winai imanenta pasauls gara paschatklahschanas? waj wina ir pascha Deewa ideju parahdischanas? waj nepeezeeschamee dabas likumi ir tikai forma, kura parahdas uf ahreeni eefschjee, brihwee zilwezisko buhtnu gribas impulsi? waj par attihstibas prozesu walda tikai mechaniskee dabas likumi? un waj wispahri ir eespehjams peenemt, tà atsewischkiba, tà ari kopuma, sakaru, solidarita: i starp atsewischkam attihstibas sferam?

Weids, forma un mehrs, kahdos isteizas wehstures faktoru darbiba winu sawstarpeja saskanā waj antagonismā, war tift usstatiti un ispehtiti tà wehsturisti proze fi (pehz parastās terminologijas). Se wispirms peeder atschkiribas noteischana starp pastahwigeem un mainigeem attihstibas elementeem, tà fisisteem, tà ari psichiskeem un kultureleem, un ari ispehtischana, kahdas kustibas formas issautias zaur mineto elementu kombinetu darbibu. Se tablat peeder daschadu psichistu, sewischki sozialpsichistu prozesu issina un nowehrteschana, kuri (prozefi)

parahdas kà darbiba un pretdarbiba, peemehroschanàs un aisstahweschanàs, teekme pehz pahrmainàs un inertiba un istet is dfinam, wajadsibam, idejam. Beidsot jaapstata wifas wehsturistàs kustibas weids un forma (waj wehsturistam prozesam peemiht atkahrtojoschas rinkoschanàs, spiralu, epiziklu, progresfejofchas waj regresejofchas attihstibas u. t. l. raksturs).

2. Schee jautajumi teefchi nowed pee jautajuma par wehrtibam, kà wehstures resultatà: waj wehsturè ir konstatejama zilweku tuwofchanàs pilnibai, winu atteezibu uslabofchanàs? un ja us scho jautajumu teef dota apstiprinofcha atbilde, — noleedsofchi atbild tikai tee, kuri skatas us wifis kulturu kà atrischanu no pirmatnejàs pilnibas, un rupjàs nejauschibu teorijas preekschstahwi, — waj tad war runat par kopeju, pehz plana ejofchu progresu taisnà linijà, jeb progresà kustibai ir komplizetàs raksturs? waj progresà peedalas wifas zilwezifkàs darbibas pufes jeb daschas no winàm paleef pakat zitàm? waj zilweka moralistàs un mahklineezifkàs spehjas war progreset tahdà pat mehrà, kà intelektualàs? waj wifas tautas ir aizinatas peedalitees kulturàs attihstibà, jeb tikai daschas no winàm, tà skautàs kulturàs tautas? wehl wairak, warbuht progresà weenmehr dalibu nemt spehj tikai daschas tautas schkiras? Beidsot, — jautajums, kuresch ir wifis scho jautajumu zentralai kodols: kur jameklè progresà waj regresa mehrs? waj ir weena wispahriga nowehrteschanàs mehraulka preeksch wifas attihstibas jeb mums jaapmeerinajas tikai ar relativàm mehraulklam, atbalstotes us atsewischku attihstibas stadiju, atsewischku kulturàs lauku schlihdfinaschanàs sawà starpà? un tahdas ir schis relativàs nowehrteschanàs mehraulkas?*)

*) Sal. Th. Lindner, Geschichtsphilosophie 1901., otrais isdewums, 1904.

II. Wiszeeschakâ sakarâ ar scho problemu kompleksu atrodas galvenee g n o s e l o g i s k e e un l o g i s k e e jautajumi, kuri pa daļai atteežas uš filosofiju wis-pahri, pa daļai peeder tikai wehsturei, un tapehž ar pilnu teesibu wini japeeschkir wehstures filosofijas laukam. Schee problemi kluwa par apspreeschanas preekschmetu galwenâ kabrtâ tikai pehdejâ laikâ, pa daļai atfinas teorijas un logikas rahmjos, kur wini lihds pehdejam laikam bes isnehmuma tita istirsati, pa daļai atsewischkos pehtijumos.*) Schini gadijumâ runa no weenas puses ir par wehsturiskâ prozesa zehloniskâ sakara un nosihmes issinaschanas eespehjamibu, — no otras puses par wehsturiskâs atfinas weida noteikumem un lihdsekteem, jeb, runajot zitadati, par wehsturiskâs metodologijas prinzipeeem. Tatschu pehdejâ gadijumâ runa war buht ari tikai par wispahrigem prinzipeeem: metodes mahziba war peeschkirt filosofijai tikai sawus galwenos pamatproblemus, t. i. atfinas wispahrigos prinzipus, ziktahl wini atteežas speziali uš wehsturisko atfinu; zitadi — metodologisko jautajumu istirsaschana un islitschana ir nepeezeeschami spezialista leeta un ja pehdejam preeksch saweem noluhkeem jaisleeto filosofija, kâ palihgfinatne, tad tas wehl newar noderet par pamatu tam, lai metodes mahzibu pasludinat u par filosofa-spezialista darischanu, tãpat kâ scho problemu apspreeschana newar tikt usskatita kâ wehsturneeka darischana aif ta eemesla, kâ filosofam preeksch tam nepeezeeschama konkreti-wehsturiskâs metodes finaschana. Neweenâ nosarê pehtneeks newar usskatit sawas finatnes metodiku „kâ sewischkâs filosofiskâs disziplinas usdewumu, kuras pehtijumu

*) Sal. G. Simmel, Die Probleme der Geschichtsphilosophie, Leipzig, 1892., treschais isdewums 1907.; R. Ricert, Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung, eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften, 1902., ta pascha Geschichtsphilosophie, 1905. Sal. ari Bernhelm, Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, pirma nodata, 4., 5. un 6. §§.

resultatus wiensch meerigi un ar pateizibu fanem is filosofa rotam",*) jo pretejâ gadijumâ sinatni apdraud teeksmē „nodarbotees ar winai swescheem usderumeem, eet pa tahdu zelu un eeguht tahdus farwu jehdseenu apsihmejumus, kurus wina newar peenemt, neatfakotees no sewis paschas“.**)

Jo wairaf abas puses strahdas ar sawstarpeju fapraschanos, jo stipraki winam abam lits sewi manit wajadsiba pehz schahda darba: filosofam, kurfch nodarbojas ar humanitaro sinatnu atfinas teoriju, un wehsturneckam.

Pa leelakai dalai wifus problemus, kurus mehš apsihmejam kâ materialus, wehstures filosofi weidoja deduktivi, no sistematisku prinzipu redses punkta; tapehz mehš augschâ atsihmejam kâ Lozes sewischku nopelnu to apstahkli, ka wiensch wehstures filosofiju pastahwigi wada pa konkretu fiktumu ispehtischanas zelu, — un ja Diltejs eet schini wirseenâ pahraf tahku, noleegdams***) katru wehsturisko problemu kâ atsewischkâs disziplinas objekta kopweenotas ispehtischanas eespehjamibu, un isdalidams wifus winus starp atsewischkâm spezialâm sinatnem, tad mums tomehr japeekriht wina negatiwai atteezibai pret tihri spekulatiweem wehsturiskâ materiala pehtijumeem. Scho problemu daschadas grupas teescham eetweras atsewischkâs spezialâs sinatnēs: antropologija pehta jautajumu par dabiskâm zilweku spehjam, antropogeografija — jautajumu par dabas eespaideem, tautu pfichologija, etnologija, soziologija — jautajums par sozialpfichiskeem noteikumeem. Tatschu deef waj mineto problemu ispehtischana no atsewischkâm sinatnem nostahda leetu kâ, ka filosofijai

*) Jürgen Bona Meyer, Neue Versuche einer Philosophie der Geschichte (Historische Zeitschrift, 1871., diwdesmitpeektats sehjums, 324. lapp.)

**) J. G. Droysen, Grundriß der Historik, 1882., treschais isderums, pirmais peelikums, 50. lapp.

***) Einleitung in die Geisteswissenschaften, 1883., pirmais sehjums, 116. lapp. u. f.

nepaleel netas pahri, ta to doma Diltejs. Masatais, weenmehr buhs nepeezeeschama, eewehrojot atsewischko problemu eeschejo sakaru sawa starpa un ar wispahrigo wehsturisko prozesu, mineto atsewischko disziplinu rezultatu kopweenota apstrahdashana. Bet nu taisni wehsturneeks, kursch nodarbojas ar scheem problemeem, ari nespehj sneegt tahda apstrahdajuma; winsch newar patapinat winam preesch tam nepeezeeschamàs sinaschanas un usskatus pa dalam, ellektiski no minetam atsewischlam disziplinam, ja winsch negrib eestigt pawisam atschkirigu un pat zits zitam pretimrunajoschu usskatu chaosa. Deemehram, lai leeta grosas ap tahdas tautas rewoluzijas ispehtischanu, un wehsturneeks, zensdamees issinat schahdas masu parahdibas wispahrigos noteikumus, greeschas pee atsewischlam sinatnem; tahda gadijuma antropologija waj etnografija pateiks winam: rewoluzija ir tautas rakstura rezultats, tauta ir nepastahwiga un mihl jaunu; soziologs teiks: sabeedriskà noschkiroschanas, sabeedriskto schkiru atteezibas ir rewoluzijas zehlons; politiskàs ekonomijas preeschstahwis: tur ir wainigi tautas ekonomiskà nabadfiba, dahrdsfiba, tirdsneeziabas krises; psichologs atfautsees us tautas tikumiskà lihmena pagrimischanu, politikis — us sliktu finansielo pahwaldischanu; ko pehtneeks lai dara ar schahdeem sinatnes fragmenteem, ja winam truhkst wehsturiskàs attihstibas prozesa wispahrigàs sapraschanas un sinaschanas, lai, pamatojotees us pehdejàs, isteittu par daschadu wehsturisku faktoru darbibu spreedumu, kursch pazelas pahri mineto spezialo disziplinu weenpusibai? Weens no diweem, wehsturneekam waj nu pascham jaisdara schis darbs, jeb japeeschkir winsch zitam; masatais, schi darba rezultai istaisa is fewis kopweenotu sinaschanu sistemu, turai bes schaubam newar atnemt wahrdu „sinatne“. Wesela gadu simtena praktika apshmeja scho sinatni ar wahrdu „wehstures filosofija“ un peeschkihra winai bes nule

minetâ darba, to augšmineto problemu istirsaschanu, kuri ari tagad tikai pa daļai eetilpst spezialo disziplinu pehtneezibas laukâ. Wisplafchakais no ņheem problemeem, — usdewums isskaidrot wisu wehsturisko prozesu zaur wina redzeschanu us weenu formulu waj weenu prinzipu, ņahkot ar Serderi nekad netika usstatits tã winais weenigais problems, kaut gan ņpehzigakee gari starp wehstures filosofeem ari energiski wirsija winau pirmã planã; tapehž wehstures filosofijai atleekas eewehrojams ņinatnists ņaturs, ja ari mehginajumã, isskaidrot wibus wehsturiskos notikumus winau kopumã, eerauga darbu bes ņahdas ņinatnistas nosihmes.

Tatschu mehš neturamees pee pehdejã usskata. Tikai wehstures filosofijas jaunums bija par eemeslu tam, ta ņchahda weida mehginajumi notika ne us plaschu un dņilu spezialu ņinaschanu pamata, bet isejot no teosofisko, filosofisko un soziologisko prinzipu gaisa perspektiwem: neweens wehstures filosofš lihds ņchim naw bijis ar spezialu wehsturisku isglihtibu! Tagad wehstures filosofija ir eegahjuse gatawibas stadijã, kura dara eespehjamu wispahriga wehsturiska pasaulsuskkata usbuhwi us datu pamata, kuri eeguhiti no wehstures spezialisteem: „domatajam, kura preekschmets ir wehstures pasauļe, jastahw teeschã ņakarã ar neapstrahdato wehsturisko materialu un japahrwalda daschadas wehsturiskas metodes“;*) ar ņchahdeem pareiseem wahrdeem Diltejs prasa spezialu wehsturisku un filosofisku isglihtibu, tã nepeezeeschamu noteitumu preeksch augliga darba wehstures filosofijas laukã. Ja pehdejai, eedņikinajotees atņewiņchu wehsturisku parahdibu ispehtischanã, pagaidam jaatsakas no katra mehginajuma uszelt wispahrigu pasaulsuskkatu, tad tomehr, pehž muhsu domam, zenschanãs laiku pa laikum apweenot zaur detaļu ispehtischanu eeguhitos rezultatus, ir zilweka

*) Einleitung in die Geisteswissenschaften, 115. lapp.

etisko un estetisko teeksmu neapklusināma prasība, kura isteizās tā šchīnī sinatnes laukā, tā ari wisoš zitoš; tāpat ari wehstures filosofijai, pehž muhsu domam, newar atnemt sinatnes wahrdu, ja pat augščā minetais un muhschigi atkahrtojamais mehginajums, issklaidrot wisu wehsturisko ihstenibu winas kopumā, nekad newar tikt galigi iswests un šchi augstakā teoretiskā prasība paliks neispildita: šcho truhkumu wehstures filosofija dala ar wisām zitām zilwezisko sinaschanu nosarem, un ja winsch mums stiprati fajuhstams wehstures gadījumā, nekā zitu sinatau gadījumā, tad tas issklaidrojams tikai ar muhsu gara zehlo wahjibu.

Taisni wehsturneeks, proti, wismasal war istikt bes šchahda wispahriga pasaulsuffkata. „Sinams wispahrigs preekschstats par wehsturisko ihstenibu, lautschu winsch ari wehl buhtu loti nenoteikts un nekaidrs,“ loti pareisi atšihmē Diltejs,*) — „rodas katram, kursch nodarbojas ar wehsturiskās ihstenibas ispehtischanu un apweeno pehdejo, tā šakarigu kopumu, weenā domu tehlā.“ Bet tam, kursch nodarbojas ar wehsturi tā spezialists, šchis wispahrejais preekschstats nedrihst palikt nekaidrs, bet otradi, zik ween eespehjami šklaidrs. Šchitahdu šwarigu pakalpojumu mums ari isdara wehstures filosofija. Wina šawed lahrtibā istaistās atšewischkās wehstures parahdibas, wina dara mums eespehjamu šklaidru un apšinigu atteezibu pret fakteem no wispahrigās wehsturiskās attihstibas un winas wirseena weedokla, un tapehž dara neespehjamus usffatus, kuri pamatotī us subjektiveem, aprobeschoteem spreedumeem. Bes tam wina šneeds mums tos wispahrigos, ja tā war teikt, otrās un treschās palahpes preekschstatus, kuras wina isweido sinamā mehrā neattarigi no wispahrigā wehsturiskā pasaulsuffkata, ar špezialu disziplinu palihdsibu, apstrahdajot atse-

*) Einleitung in die Geisteswissenschaften, 120. lapp.

wischkus, pehz šawa apmehra daschadus problemus: tā wehsturiskā prozesa wispahrigo faktoru un winu šawstarpejās darbības finaschana, tā ari relativu nowehrteschanas mehraulku usstahdischana preeksch daschado attihstibas stadiju un noteikumu apspreechanas winu atteezibā pret kopattihstibu, ir preeksch wehsturiskā materiala metodiskās apskatishanas nepeezeeschami palihglihdsekti, ar kureem muhs jaapghadā wehstures filosofija. Dat wisweenpufigakās sistemas tomehr atbalstas us ihstenibas nowehrojuma, kaut gan šchi nowehroschana tika isdarita tikai weenā kahdā wirseenā, no weena kahda redses punkta, kaut gan pee tam weeni waj otri atsewischki attihstibas momenti tika pazelti us jehdseenu, prinzipu, likumu pakahpes, kuri taisni tapehz ari nesaftan ar ihstenibu, ka wini, buhdami aprobeschoti, teel usskatiti tā absolutas, wispufigas formulas preeksch wehstures isfkaidroschanas. Tā, peemehram, Hegela wehstures filosofijas dialektika, — wehl wairaf, pehz manas pahrleezibas, wisa wina dialektiskā sistema, atbalstas us ta fakta pilnigi pareisa nowehrojuma, ka wehsturiskās kustibas loti beeschi norisnajas reakziju formā pret waldoscheem wirseeneem un galu galā wed pee kompromisa starp sinamo wirseenu un wina pretstatu;*) Marksa wehsturiskā teorija pamatojas us materialu atteezibu sozjalās nosihmes pilnigi pareiseem nowehrojumeem, u. t. t. Tapehz ari schahdas weenpufigas sistemas pamudina ispehtit to nosihmi, kahda peekriht atsewischkeem attihstibas momenteem un prozeseem preeksch wisa wehsturiskā prozesa, kaut ari jaatmet winu pretensija us wispufigu wehstures isfkaidroschanu. Lubt, tapehz wehsturneekteem, smelot weh-

*) So konstatē Dilteja teļamais apzerejums: Die Jugendgeschichte Hegels (Abhandlung der Kgl. Akad. der Wissenschaften zu Berlin, 1905), kur Diltejs rahda, tā Hegela dialektika attihstijās us wehstures, fewischki religiju wehstures ispehtishanas pamata.

stures filosofijas sistemās swarigus eeguwumus preeksch sawa pasaulsuffkata, pa leelakai daļai bija jārehtinajas ari ar riskantām weenpušibam, aif tā nereti aifmirsa ari winu wehrtigos eeguwumus. Tapehž, jo wairak wehstures filosofija atturesees no weenpušigas sistematisazijas, jo usmanigati wina isturesees pret konkreto materialu, jo ar leelaku uftizibu warēs tad wehsturiskā pehtneeziba ņagaidit no winas pasalpojumas, uft kureem wina aizinata. Ofiti maldas wehsturneeks-spezialists, tā winam naw wajadsibas pehž wispahriga pasaulsuffkata: ja winsch neapfinas to teeschi, aif nepeeraschanas pee filosofiskas paschnodfifinaschanas, tad, masakais, neteeschi tam jabuht preeksch wina ņklaidram, jo winam jaisuras kritiski pret daschadeem wehsturiskeem wirseeneem, peenemt waj atmest winus, — tas muhsu laikos, eewehrojot pretejos wirseenus wehsturiskā ņinatnē, ir pilnigi neisbehgams. Bet ari bes wispahriga wehsturiska pasaulsuffkata isstrahdashanas, pee sawa swariguma ņinā galweno wehstures filosofijas problemu ņkaita peeder ari muhsu ņinatnes logisko un gnoseologisko prinzipu ispehtifšanas problems; un ja wehsturneeks-spezialists negribēs rehtinatees ar ņcheem jautajumeem, tad winsch riskē neprast peenahžigā lahrtā isleetot ņinatniskās pehtneezibas panehmeenus, palikt bespalihdfigs jaunu usdewumu atrifinaschanā.

Wehstures filosofija ispidis sawu usdewumu jo ahtraf un labaf, jo ņklaidraf wehsturiskā ņinatne ņaprafis winas swarigumu un jo kategoriskati un apņinigati atlaus winai to eespaidu uft saweem usfkateem, kuru wina atlahwa pirmejai lihds ņchim pa leelakai daļai neapņinigi waj pret gribu. Tad eestahsees sawstarpejas palihdsibas dabiskā atteeziba starp abām, tik zeschi ņaistitām disziplinam: weena pehtis atfewischtus attihstibas elementus, atbalstotees uft wispahrigem jehdseeneem un preekschstateem, kurus ņneeds otra; bet ņchi pehdeja pehtis

wehsturistās attihstibas wispahriġo gaitu, atbalstotees uf atšewišķu faktu sinasķanas, kurus winai ņawahķs pirmejā.

Literatura (bes jau atšihmetās): Šh. Lindner, Geschichtsphilosophie, otrais isdemums, 1904., nodarboķas galvenā ķahrtā ar materialeem problemem, ķurpretim Simmels, Rikerts, Ršenopols u. z. — ar formaleem; A. Labriola, Die Probleme einer Philosophie der Geschichte, Romā, 1887., wahzu tukķojums no R. Otto, 1888., F. Erhardt, Ueber historisches Erkennen, Probleme der Geschichtsforschung, Bernē, 1906.; bes tam jau agrāķ peesihmēs aisrahditee darbi.